

JUGOSLOVENSKA KRALJEVSKA VLADA, GENERAL DRAGOLJUB MIHAILOVIĆ I SAVEZNIČKO BOMBARDOVANJE CILJEVA U JUGOSLAVIJI 1942-1944. GODINE

APSTRAKT: Rad govori o zahtevima prema zapadnim saveznicima koje su dostavljali general Dragoljub Mihailovi} i jugoslovenska Kraljevska vlada za bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji. Pisan je na osnovu grale Arhiva Vojnoistorijskog instituta, Arhiva Srbije i Crne Gore i literature.

Savezničko bombardovanje Jugoslavije predstavlja temu koja je posljednjih godina dobila dnevopolitičku upotrebu i dovela do kontroverznih i nenaučnih tumačenja (zavere, urote, mitologije, dezinformacije, itd.) oko naručioaca bombardovanja. U tome se videla namera pojedinih jugoslovenski činilaca da iskoriste šansu za zauzimanje boljih pozicija u završnoj fazi rata u okviru jugoslovenskog unutrašnjeg razračunavanja i vojne operacije su tumačene politikom pozadinom.¹ Pitanja savezničkog bombardovanja ciljeva u Jugoslaviji treba sagledavati u okviru općih savezničkih ratnih interesa kao dela irih vojnih

¹ Videti: Milovan Dželebdžić, „Dejstva na komunikacije u Jugoslaviji od 1. do 7. septembra 1944. godine - operacija 'Ratweek'“, *VIG* br. 3/1970. U daljem tekstu: M. Dželebdžić, *n.d.*; *Savezni-ko bombardovanje Leskovca 6. septembra 1944.*: studija i dokumenti /Momčilo Pavlović, Veroljub Trajković, Leskovac 1995. U daljem tekstu: *Savezni-ko bombardovanje Leskovca, n.d.*; Đoko Tripković, *Beograd pod bombama*, Beograd 1999; Đorđe Stanković, „Savezničko bombardovanje Nezavisne države Hrvatske (1943-1945)“, /Istorijski stereotipi i stvarnost/, *Tokovi istorije*, Br. 1-4/2001. Pre toga tekst objavljen u listu *Politika*, 27-28. septembra 1994. S pozivom na knjigu dokumenata, svojevrstu borbenu hronologiju američkog vazduhoplovstva u Drugom svetskom ratu, *The Army Force in Word War II. Combat Shro-nology. Office od Air Force History Headquarters USAF*, New York 1973. U daljem tekstu: Đorđe Stanković, *n.d.*; Branislav Kovačević, *Savezni-ko bombardovanje Crne Gore 1943-1944*, Podgorica 2003.

strateških planiranja i dejstava na Balkanu i u Jugoslaviji. Nakon italijanske kapitulacije, najviše operacija je izvedeno na Dalmatinskoj obali krajem 1943. Tokom 1944. operacije su prenete na unutrašnjost Balkana do Pločija (rumunski izvori nafte), a Maribor je recimo bombardovan devetnaest puta.²

Jugoslovenska vlada je u komunikaciji sa vojnim Ministrom generalom Mihailovićem kod zapadnih Saveznika tražila bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji. Činjenice govore da je general Draža Mihailović u depešama upućenim jugoslovenskoj vladi tražio bombardovanje ciljeva, u i oko, Jugoslavije. U našim istraživanjima ukazujemo na trideset depeša koje je general Mihailović tokom 1942/1943. uputio jugoslovenskoj vladi, od marta 1942. do 23. novembra 1943.³ Najintezivnije traženje je u proleće i naročito jesen 1942, kao i novembra 1943. Razlozi za traženje bombardovanja u proleće 1942. mogli su biti zbog povlačenja

² Đorđe Stanković, *n.d.*

³ Depeša **br. 124** od 29. marta 1942; AVII, EV, k. 171, reg. br. 19/5. Od 30. marta 1942. je depeša **br. 127**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 8. maja 1942. je depeša **br. 161**; AVII, EV, k. 172, reg. br. 25/2. Isto: A VII, EV, k. 175, reg. br. 34/3. Isto: A VII, EV, k. 38, reg. br. 20/2. Od 9. maja 1942. je depeša **br. 163**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 36, reg. br. 2/3. Od 11. maja 1942. je depeša **br. 174**; A VII, EV, k. 171, reg. br. 14/8. Isto: A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 15. maja 1942. je depeša **br. 192**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 171, reg. br. 26/8. Od 21. maja 1942. je depeša **br. 199**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: AVII, EV, k. 175, reg. br. 34/3. Isto: AVII, EV, k. 171, reg. br. 30/9. Isto: AVII, EV, k. 38, reg. br. 20/2. Od 8. juna 1942. je depeša **br. 228**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: *Zbornik NOR-a, tom XIV*, Beograd 1981, knj. 1, str. 358-360. Od 11. juna 1942. je depeša **br. 243**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 175, reg. br. 7/3. Od 7. jula 1942. je depeša **br. 285**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 175, reg. br. 28/3. Isto: A VII, EV, k. 175, reg. br. 28/3. Isto: AVII, EV, k. 175, reg. br. 16/4. Isto: A VII, EV, k. 29F, reg. br. 18/7. Isto: Dragoljub M. Mihailović, *Rat i mir đenerala, Izabrani ratni spisi*, I-II, priredili: Milan Vesović, Kosta Nikolić i Bojan Dimitrijević, Beograd 1998, knj. 2, str. 178-179. U daljem tekstu: *Rat i mir đenerala, n.d.* Od 7. jula 1942. je depeša **br. 287**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: AVII, EV, k. 29G, reg. br. 16/6. Isto: AVII, EV, k. 175, reg. br. 16/4. Isto: AVII, EV, k. 29F, reg. br. 18/7. Isto: *Rat i mir đenerala, n.d.*, str. 178-179. Od 9. jula 1942. je depeša **br. 289**; AVII, EV, k. 175, reg. br. 16/4. Isto: A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 29F, reg. br. 10/4. Isto: A VII, EV, k. 29F, reg. br. 18/7. Od 4. avgusta 1942. je depeša **br. 337**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 29G, reg. br. 24/6. Isto: A VII, EV, k. 175II, reg. br. 10/5. Od 5. avgusta 1942. je depeša **br. 348**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 175II, reg. br. 10/5. Od 25. avgusta 1942. je depeša **br. 474**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 175II, reg. br. 10/5. Od 14. septembra 1942. je depeša **br. 629**; AVII, EV, k. 172, reg. br. 28/9. Isto: AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: AVII, EV, k. 175II, reg. br. 476. Od 16. septembra 1942. je depeša **br. 651**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 24. septembra 1942. je depeša **br. 692**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 29G, reg. br. 27/6. Od 2. oktobra 1942. je depeša **br. 720**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: AVII, EV, k. 174, reg. br. 10/3. Od 13. oktobra 1942. je depeša **br. 782**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 15. oktobra 1942. je depeša **br. 796**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 15. oktobra 1942. je depeša **br. 803**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: AVII, EV, k. 174, reg. br. 17/3. Od 17. oktobra 1942. je depeša **br. 815**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 174, reg. br. 17/3. Od 22. oktobra 1942. je depeša **br. 843**; AVII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 25. oktobra 1942. je depeša **br. 857**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 30. oktobra 1942. je depeša **br. 881**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 174, reg. br. 13/2. Od 21. novembra 1942. je depeša **br. 991**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Isto: A VII, EV, k. 48, reg. br. 33/3.

iz Zapadne Srbije i nade u ustaničke akcije i pomoć saveznika. Jesen 1942. podudara se sa dolaskom nekoliko vojnih misija koje je jugoslovenska vlada uputila kod generala Mihailovića, završetkom sukoba u jugoslovenskom vojnom kontingentu u Kairu („kairska afera“) i zahtevima za borbenom aktivnošću, a novembra 1943. sa italijanskom kapitulacijom i dolaskom generala Armstronga u tab generala Mihailovića, koji je tražio operacije protiv okupatora u Jugoslaviji. Savezničko bombardovanje u drugoj polovini 1943. i početkom 1944. je sa četničke strane tumačeno kao predoperacija i priprema terena pred iskrcavanje saveznika u Jugoslaviji na čemu su i bazirali svoju vojnu strategiju i politiku.⁴

Ciljevi čije je bombardovanje tražio Mihailović, kako bi se destabilizovao neprijatelj, bili su uopšteno vojni ciljevi: Maribor, Celje, Kranj, Metković (glavni italijanski saobraćajni čvor), Omiš (električna centrala), Zagreb, Mostar (ustaški severni logor), Ljubuški, neprijateljske kolone od Bihaća ka Kninu, Gračacu, Benkovcu, Šibeniku i Zadru, Perković, Sinj, Drniš, Bor, Beograd (Savski most, most na Dunavu prema Pančevu, put Zemun-Beograd, fabrike Ikarus, Zmaj, Teokarević, Rogožarski i Rakovica, kao i Topčider i Tašmajdan), Trepča, Sipski kanal, put Pančevo-Vršac, Sićevačka klisura, Paraćin (fabrika Teokarević), Jagodina (fabrika Klefis), Niš (železnička stanica), naselja prečanskih Nemaca, itd. Najviše je bilo zahteva za bombardovanje ciljeva u Beogradu (13 zahteva), Borski rudnik (11 zahteva) i Metković (4 zahteva). U jednom zahtevu za Beograd (depeša br. 2221) traženo je da se vodi računa i ne bombarduje logor na Banjici zbog velikog broja zatvorenika i da se prilikom bombardovanja gradova ne vrši „mitraljiranje“ jer strada civilno stanovništvo.⁵

2. decembra 1942. je depeša **br. 1068**; A VII, EV, k. 29F, reg. br. 30/6. Od 5. decembra 1942. je depeša **br. 1083**; A VII, EV, k. 175II, reg. br. 13/8. Od 9. januara 1943. je depeša **br. 1232**; A VII, Ca, k. 287, reg. br. 1/1. Od 1. jula 1943. je depeša **br. 1765**; AVII, EV, k. 179A, reg. br. 14/7. Od 23. novembra 1943. je depeša **br. 2214**; A VII, EV, k. 179A, reg. br. 12/8. Od 23. novembra 1943 je depeša **br. 2215**; A VII, EV, k. 179A, reg. br. 12/8. Od 23. novembra 1943. je depeša **br. 2221**; AVII, EV, k. 7II, reg. br. 14/2. Od 23. novembra 1943. je depeša **br. 2222**; AVII, EV, k. 179A, reg. br. 12/8.

⁴ Koliko je britanska strana vodila računa o jezičkoj preciznosti izražavanja, na to najbolje ukazuje pismo Ratnog ureda Velike Britanije (*The War Office*) upućeno 1. avgusta 1942. Ministru informacija za Kikpatrika (B.B.C.) u vezi emisije koja je trebalo da se odnosi na bombardovanje: daje bombardovanje ciljeva „predznak“ otvaranja drugog fronta ili formulacija da je reč o „pripremi“ za otvaranje drugog fronta, što je trebalo da bude blaža varijanta zbog neželjenih postupaka, ali se na kraju kaže da je reč o istom; Jevtović Miroljub, *Šta kaže radio London*, Beograd 1989, str. 348.

⁵ Iz štaba komande jugoslovenske vojske u Kairu su dostavljane informacije inspektoru vazduhoplovstva, dobijene od generala Mihailovića, da se na železničkim stanicama Perković i Slivno nalaze veliki nemački magacini ratnog materijala zbog čega ih treba bombardovati, da u slučaju da dođe do bombardovanja Beograda, da se ne bombarduje logor na Banjici gde je veliki broj zatvorenika i da se ne mitraljiraju naseljena mesta jer stradaju nevini ljudi, kao što je to slučaj u Nišu, Podgorici, Kninu i Šibeniku, na kraju se traži da se o ovom izveste nadležni saveznički organi i jugoslovenski oficir za vezu kod 15 Air Force; A VII, EV, k. 70, reg. br. 5/2.

Od ciljeva u inostranstvu to su u vojni ciljevi u Albaniji (Tirana, Drač i Skadar), Budimpe{ta (Mađarska), Sofija (Bugarska) i Nemačka (fabrika oružja između Bremena i Hanovera i gradovi zbog zverstava u Jugoslaviji). Za glavne gradove Mađarske i Bugarske bombardovanje je traženo kao opomena zbog zločina Madara i Bugara u Jugoslaviji, kao i za Zagreb zbog zločina usta{a. Kada je reč o Zagrebu, od 29. juna 1942. zahtev jugoslovensko diplomatskog predstavnika Vi{ackog iz Madrida upućen MIP-u, da ako bi se ukazala prilika da se usta{ki režim jednom prilikom opomene bombardovanjem za zločine koje čini, za {to su predloženi sledeći delovi Zagreba: Trg kralja Petra i Zvonimirova ulica sa okolinom gde su glavne usta{ke ustanove i vojska.⁶ Slobodan Jovanović je 28. jula 1942. ambasadoru Šumenkoviću u Ankari dostavio prepis izve{taja o stanju u zemlji na osnovu vesti Antina Novčana koji je izbegao u Carigrad i koji je tražio da se zapreti Italijanima i Nalcima za zvertva koja čine i da se zbog represalija izvr{i bombardovanje Graca i Trsta.⁷

Potom je Slobodan Jovanović 4. i 17. novembra 1942. dostavio diplomatskim predstavni{tvima zahteve, koje je prosledivao saveznicima, za bombardovanje gradova zemalja koje su okupirale Jugoslaviju i izvr{ile zločine nad stanovni{tvom.⁸ O Mihailovićevom zahtevu o potrebi bombrdovanja Zagreba, Slobodan Jovanović je 31. decembra 1942. pisao podpredsedniku vlade Juraju Krnjeviću.⁹ Maja 1943. jugoslovenski MIP je dostavio vladi (Vojnom kabinetu)

⁶ AJ, 103-28-181, Pov. Br. 299. U MIP-u 6. jula 1942. Pov. Br. 3677. Isto: AVII, EV, k. 174, reg. br. 33/1. U vladi V.K. Pov. Br. 1027 od 11. jula 1942. Isto: *Hrvatska u diplomatskim izveštajima izbjegli-ke vlade 1941-1943*, priredio Ljubo Boban, knj. I, Zagreb 1988, str. 183.

⁷ A VII, EV, k. 279B, reg. br. 41/5, Str. Pov.V.K.Br. 684. U MIP-u POV. Br. 5097 od 14. septembra 1942.

⁸ Vojni kabinet Predsednika vlade je 4. novembra 1942. prosledio MIP-u (za Vašington, Ankaru i Moskvu) i za Antoni Idna, dobijeni izveštaj generala Mihailovića o zverstvima nad Srbima u Kraljevu, Hrvatskoj, Bačkoj i Kopaoniku. Pojedinsti izveštaja su da se u NDH progone Srbi i Mihailović traži da saveznici bombarduju Zagreb, da su Mađari u Bačkoj pozvali Srbe u vojsku, da Nemci i Bugari čisteći Kopaonik vrše zločine nad stanovništvom zbog čega se traži: „Neophodno potrebno da se bombarduju gradovi u Bugarskoj i Hrvatskoj i sva naselja prečanskih Švaba i da se objavi da su to represalije zbog pokolja Srba“; A VII, EV, k. 173, reg. br. 8/4, Str. Pov.V.K.Br. 932. Isto: AVII, EV, k. 174, reg. br. 34/1, Strogo poverljivi delovodni protokol vojnog kabineta Predsedništva vlade, br. 932. Na ovo je 21. novembra 1942. MIP-u dostavio odgovor Forin Ofisa, koji je 24. novembra 1942. vlada prosledila Ministru dvora, komandantu trupa u Kairu i ambasadi u Vašingtonu; A VII, EV, k. 174, reg. br. 34/1, Str. Pov.V.K.Br. 978. U MIP-u Str. Pov.Br. 568. Od 17. novembra 1942. je dopis Slobodana Jovanovića MIP-u da se od Rusa, Engleza i Amerikanaca zatraži bombardovanje gradova u Nemačkoj, Bugarskoj i Mađarskoj i da se objavi da su ova bombardovanja vršena u znak represalija i pokolja nad Srbima i da saveznici javno zaprete bombardovanjem ustaških centara Zagreba, Varaždina i Karlovca ako se ne prestane sa ubijanjem Srba, te da general Mihailović smatra u vezi sa bombardovanjem daje to najmanje što treba učiniti; A VII, EV, k. 173, reg. br. 10/5, Str. Pov.V.K.Br. 957. Isto: AVII, EV, k. 163, reg. br. 15/1, Str. Pov. V.K. Br. 957.

⁹ A VII, EV, k. 48, reg. br. 4/4, Str. Pov.D.V.K.Br. 215. U štabu komande u Kairu Str. Ob.O.br. 621 od 27. februara 1943. Isto: AVII, EV, k. 163, reg. br. 57/1.

elaborat o zahtevima Saveznicima po Mihailovićevom traženju za bombardovanje ciljeva zbog zločina u Jugoslaviji.¹⁰ Na Mihailovićeve zahteve za bombardovanjem Slobodan Jovanović je odgovorio dva puta. Depe{om br. 62 od 20. jula 1942. upućenom generalu Mihailoviću, kao odgovor na njegovu depe{u br. 275 dostavio je: „Traženo od Engleza, Rusa i Amerikanaca da se osude pokolji Srba i izvrši bombardovanje Sofije i Pešte u znak represalija da bi se sprečilo dalje uništavanje srpskog naroda. I pored želje Engleza da izađu u susret na{em traženju zbog vojnih razloga nije moguće sada preduzeti uspe{ni napad protiv ovih objekata”.¹¹ Potom je od 5. oktobra 1942. depe{a br. 121 koju je Slobodan Jovanović uputio generalu Mihailoviću, kao odgovor na njegovu depe{u br. 481 da nije dobijen nikakav odgovor i odgovor na depe{u br. 629: „Bombardovanje bi izazvalo zamračenje varo{i a to se sada ne želi”.¹² Major Živan Knežević je 23. oktobra 1942. uradio Referat Slobodanu Jovanoviću o susretu sa Piterom Bojom 22. oktobra 1942, kada je na traženje generala Mihailovića za bombardovanje vojnih ciljeva u Jugoslaviji, odgovoreno da to trenutno nije moguće izvesti.¹³ General Mihailović je kasnije, sem zahteva za bombardovanjem, depe{om od 9. novembra 1943. br. 2170 izvestio o nemačkom bombardovanju Cetinja,¹⁴ a depe{om br. 2318 od 21. aprila 1944. o posledicama bombardovanja Beograda.¹⁵

¹⁰ Od 26. maja 1943. je dopis MIP-a vladi (Vojnom kabinetu) o elaboratu o koracima kod Saveznika u vezi sa izveštajima Mihailovića: da izveštaji generala Mihailovića pokazuju na zverstva i pokolje koje u zemlji vrše okupatori, ustaše i partizani naročito nad srpskim stanovništvom, na izrajnički rad Ljotića i Nedića, na štetnu propagandu londonskog radija u korist partizana. Zbog toga je Mihailović apelovao da se o zločinima obaveste saveznici, da se zapreti bombardovanjem ustaških centara u NDH, Budimpešte i Sofije, da se preko radio Londona žigoše izdajnički rad i da se kod Britanaca interveniše radi obustave propagande u korist partizana; A VII, EV, k. 178, reg. br. 45/5, Str. Pov.Br. 39.

¹¹ Od 31. decembra 1942. je Jovanovićev dopis komandantu jugoslovenskih trupa na Bliskom Istoku kojim je dostavljeno njegovo pismo upućeno podpredsedniku vlade Krnjeviću kojim su dostavljene parafraze depeša generala Mihailovića: da je potrebno da Krnjević osudi zločine ustaša nad Srbima, da pozove Hrvate da zaštite preostale Srbe, da ustašama treba zapretiti bombardovanjem Zagreba, da se u emisijama radio Londona usvoji ustaljena terminologija jugoslovenske vojske po pitanju upotrebe srpsko-hrvatskog književnog jezika; A VII, EV, k. 179, reg. br. 4/1. Isto: AVII, Ca, k. 281, reg. br. 10/1.

¹² AVII, EV, k. 179, reg. br. 4/1. Isto: AVII, Ca, k. 281, reg. br. 13/1.

¹³ AVII, EV, k. 163, reg. br. 4/1.

¹⁴ „Prvog novembra sa dva bombardera i jedan dva lovca bombardovano Cetinje. Izveštaj od jednog našeg komandanta”; AVII, EV, k. 179A, reg. br. 14/7.

¹⁵ Staniša R. Vlahović u bombardovanju Beograda i Srbije vidi političke razloge. O bombardovanju Beograda general Mihailović je izvestio Predsednika jugoslovenske vlade depešom br. 2318 od 21. aprila 1944. izveštavajući o velikim žrtvama; Staniša R. Vlahović, *Zbornik dokumenata iz britanske arhive. Anglo-jugoslovenski odnosi 1941-1948*, Birmingham 1985, str. 265-274. U daljem tekstu: Staniša R. Vlahović, *n.d.* O Mihailovićevoj depeši i protestu ambasadora Jevtića videti: *Savezničko bombardovanje Leskovca, n.d.*

Septembra i oktobra 1942. srećemo podatke o izveštajima delegata jugoslovenskom MUP-a u Lisabonu o savezničkom bombardovanju Zagreba i odjeku koje je imalo u Hrvatskoj.¹⁶

Elaborat nastao u krugovima (političkim i vojnim) jugoslovenske vlade pod nazivom „Akcija vazduhoplovstva na teritoriji Jugoslavije”, predstavlja stavove jugoslovenske vlade u kojima se ističe: da je i pored okupacije u Jugoslaviji otpor pod vođstvom generala Mihailovića koji veže 40 neprijateljskih divizija i da tu akciju najviše pomažu Srbi koji su do sada dali 900.000 i Slovenci 80.000 žrtava; predlaže se saveznička vazdušna akcija u Jugoslaviji radi dezorganizacije železničkog saobraćaja, onemogućavanja neprijatelju da koristi sirovine u Jugoslaviji i traži bombardovanje važnih vojnih objekata, a daju se najvažnije železničke komunikacije (pruge Ljubljana-Zagreb-Beograd-Niš i dalje prema Sofiji i Solunu, zatim Zagreb-Kralovac, Ljubljana-Trst, Ljubljana-Beč, Zagreb-Budimpešta, Beograd-Osijek-Pečuj i Brod-Sarajevo-Mostar-Metković); akcije generala Mihailovića izvode se na delu pruge Beograd-Niš i prema Sofiji i Solunu, dok je pruga prema Zagrebu i Ljubljani van njegovog uticaja, da je njegov uticaj izražen na pruzi od Broda preko Sarajeva i Mostara do Metkovića, čime se naglašava potreba dezorganizacije na pruzi Beograd-Zagreb-Ljubljana i polazne osnove pruge kroz Bosnu (Brod i Metković); da je Metković glavna baza za snadbevanje italijanskih trupa; da su glavni ciljevi na ovim prugama Zidani most (raskrsnica istočno od Ljubljane gde treba bombardovati železnički most i stanicu), Zagreb (most i železnička stanica), Beograd (most na Savi) i Vinkovci (važna železnička raskrsnica sa stanicom i fabrikom lokomotiva i vagona); da su pomoćni ciljevi Osijek (stanica i most na Dravi), Varaždin (stanica i most na Dravi), Karlovac (stanica i most na Kupi), Brod na Savi (stranica i most na Savi) i Metković (ratno pristanište i stanica); da Nemci eksploatiraju sirovine u Boru (najveći rudnik bakra u Evropi), Trepči (rudnik cinka), Trbovlje (rudnik uglja) i Zenici (rudnik gvožđa i topionica); da su objekti od većeg vojnog značaja aerodromi u Zemunu, Zagrebu, Ljubljani, Mostaru i Sušaku i Banja Luka kao baza ustaških i nemačkih trupa; da je zamračivanje („blek aut”) u Hrvatskoj u gradovima Zagreb, Karlovac, Varaždin, Vinkovci, Brod i Osijek i da su zamračeni i Bor i Trepča; da Italijani drže aerodrome Ljubljana, Mostar i Sušak; da je protivavionska odbrana u Zagrebu i Boru; da je sigurnost operacija velika i bile bi izvršene bez gubitaka, a potvrđuje i u dosa-

¹⁶ A VII, EV, delovodni protokol Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, Pov. Br. 882 od 6. oktobra 1942. Iz Lisabona 24. septembra 1942, Br. 182. Potom je od 17. oktobra 1942. dopis MUP-a Direkciji za informativnu službu o informacijama Delegata iz Lisabona da je, iako samo sa jednim avionom, bombardovanje Zagreba imalo veliki odjek na teritoriji NDH, da su zbog toga u svim mestima objavljena upustva u slučaju pojave neprijateljskih aviona u kojima se objašnjava kako postupiti za vreme vazdušne uzbune; AJ, 103-190-663, Pov.Br. 882. Direkciji za informativnu službu Br. 288.

dašnjim letovima nad Jugoslavijom; da bi tek nakon prvih akcija sledila pojačana protivvazдушna odbrana; da je bombardovanje Italije iscrpelo nemačke mogućnosti pojačavanja odbrane na Balkanu i da će se o tome sa terena dobijati informacije; da su najbolji način bombardovanja iznenadne akcije i treba kombinovati pojedinačne i grupne ciljeve; da se poseduju karte 1:1.000.000 gde su ciljevi ucrtani; da se tehnički podaci o ciljevima mogu dobiti od jugoslovenskih avijatičara koji poznaju ciljeve; da bi efekat bio u materijalnim rezultatima razaranja čime bi se presekao saobraćaj, a bombardovanje Trepče i Bora prekid eksploatacije; da bombardovanje neposredno potpomaže četničku akciju, a ono bi imalo jako moralno dejstvo i general Mihailović i jugoslovenska vlada ojačali bi položaj u narodu; da bi zbog ovih akcija Hrvati postali pasivni, okrenuli bi se protiv ustaša i ojačao bi prestiž Velike Britanije; da bi bombardovanje „bila najbolja i najefikasnija saveznička propaganda u Jugoslaviji". U tekstu se na kraju kaže da se kao prilog daju depeše generala Mihailovića u kojima traži bombardovanje pojedinih ciljeva.¹⁷

Saveznicima su dostavljani konkretni zahtevi i 30. januara 1943. načelnik Obaveštajnog odeljenja vojske u Kairu, majora Gligorijevića, dostavio je savezničkim vojnim predstavnicima (potpukovnik *W. H. Crom*) zahtev: da treba bombardovati ciljeve u Jugoslaviji radi „podizanja morala" i tako u Mihailovićeve redove doveli oni koji oklevaju; da istovremeno treba bacati letke; da je čekanje opasnost da bude kasno jer to mogu učiniti „Rusi" što bi bilo „nesretno za odnose Anglosaksonske sa Jugoslavijom"; da su najvažniji objekti za bombardovanje železničke komunikacije koje vezuju Italiju, Nemačku i Mađarsku, ratna industrija i namirnice iz Jugoslavije kojima se snabdeva okupatorska vojska; železničke pruge Ljubljana-Zagreb-Beograd-Niš, Brod-Sarajevo, železnički čvor u Zidanom mostu, železnički čvor Zagreb, železnički most na Savi u Beogradu, železnički most u Osijeku, železnički most u Karlovcu, sirovine u Boru, Trepči, Trbovlju i Zenici, te aerodrumi Zemun, Zagreb, Mostar, Ljubljana i grad Banja Luka kao operativna baza ustaša.; da shvata razloge za „nepraktičnost operacija u sadašnjem momentu", dodajući: „Ali mi uzimamo slobodu ipak da dademo sledeće naše primedbe, koja bi mogla da objasni situaciju": da je u toku prošle (1942.) bilo letova i da su avioni od Sueckog kanala leteli do Durmitora, da je bilo 9 letova, da je bacan materijal, da je put iznosio 14 sati, da nije bilo incidenata jer nije dejstvovala protivvazдушna odbrana, dodajući „Mi bi pozdravili mogućnost raspravljanja ovog predmeta, prema što skorašnjoj Vašoj želji".¹⁸

Pukovnik Putnik je pisao marta 1943. američkom pukovniku Kromu (*W. H. Crom*) povodom razgovora majora Gligorijevića sa Kromom 11. marta, o

¹⁷ AVII, EV, k. 127, reg. br. 53/2.

¹⁸ AVII, EV, k. 29D, reg. br. 1/1, br. 2147. Isto: AVII, EV, k. 29B, reg. br. 2/1, prepis dokumenta.

čemu je Putnika izvestio Gligorijević, koji mu je rekao daje major Gligorijević izvestio o razgovoru sa njim 11. marta 1943. i sa kapetanom Susmanom i daje Gligorijević o tome izneo: da mu je saopšteno da se imaju u vidu jugoslovenski zahtevi za akcije protiv vojnih ciljeva u Jugoslaviji; da se u skorijoj budućnosti očekuje jedna akcija sa oko 9 aviona kako bi se bombardovali vojni ciljevi, bacali leci i paketi sa hranom; daje pukovnik Putnik zadovoljan zbog togajer će to puno pomoći savezničkoj stvari; da prilikom tih akcija treba voditi računa, kako se kaže, „kako bi se učinio minimum štete privatnim osobama i njihovoj svojini“; da bi dobri rezultati bombardovanja mogli štetiti ako se izazovu „štete pojedincima koji simpatišu sa saveznicima“; Putnik misli da bi jugoslovenski vazduhoplovci mogli pružiti značajnu pomoć u „raspoznavanju ciljeva“ u Jugoslaviji, dodajući: „(A) Da Vi predlažete da uspostavite sa svojim ljudstvom i materijalom direktnu radio-vezu sa đeneralom Mihailovićem. (b) Da će za vezu sa đeneralom Mihailovićem u njegov štab biti upućeno naročito lice koje će doći iz Vašingtona. (c) Da će se sve kopije telegrama đenerala Mihailovića davati nama. (d) Da mi moramo pomoći u izradi planova kako će se poslati personal i radio-oprema u štab đenerala Mihailovića. (e) Da se ova stvar smatra kao isključiva saradnja naše vojske sa savezničkom vojskom S.A.D.“ Dalje se kaže: daje Putnik dobio instrukcije Kraljevske vlade i da se sa zadovoljstvom prihvata saradnja; u vezi sa opštenjem sa generalom Mihailovićem daje želja da pravo komandovanja (naređivanja) ima jugoslovenski kralj koji je Vrhovni komandant i daju pojedinosti oko slanja misija i materijala kod Mihailovića.¹⁹

Više pojedinosti u pitanju bombardovanja susrećemo u referatu majora Gligorijevića upućenog komandantu jugoslovenskih trupa na Srednjem Istoku, pukovniku Putniku, gde je evidentiran 15. marta 1943. u kome kaže: da su tokom 1942. učinjeni pokušaji kod Britanaca da se izdejstvuje bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji i da nisu dali rezultata,²⁰ a da se jugoslovenska strana

¹⁹ U vezi sa slanjem oficira i radio-stanica kod Mihailovića, ti poslovi su bili i još se nalaze kod „britanske MO4 službe“ i da štab britanske Vrhovne komande na Srednjem Istoku drži radio-telegrafsku vezu sa generalom Mihailovićem; daje ubacivanju svake ekipe u zemlju prethodilo izveštavanje generala Mihailovića o nameravanoj akciji, javljanje Mihailovića o mestu i vremenu gde bi trebalo da se spuste i davanje znakova za te akcije. Zbog toga pukovnik Putnik predlaže da se u martu u štab generala Mihailovića pošalju dva jugoslovenska oficira koji će ga izvestiti o ovim dogovorima; daju se znaci u obliku trougla koji bi se iz aviona raspoznavali; da će Mihailović u međuvremenu poslati i druge signale i planove; da će Mihailović o tome izvestiti preko propagandnih depeša koje svakodnevno šalje u Kairo; zatim se daju predlozi šifrovane komunikacije daje materijal poslat i daje primljen; da će se, ako nema odgovora generala Mihailovića, materijal slati na prostor gde su se do sada spuštale ekipe i za to se predlaže plato planine Sinjajevine; te na kraju pukovnik Putnik traži mišljenje o ovim planovima; A VII, EV, k. 50, reg. br. 12/5, Str. Pov. Ob.br. 646. Isto: AVII, EV, k. 179D, reg. br. 21/2. Str. Ob.O.br. 646. Datumi slanja pisma su 11. i 16. mart 1943.

²⁰ Krajem septembra 1942. smirivanjem afere sa generalom Mirkovićem jugoslovenska obaveštajna služba je sebi kao ciljeve postavila bombardovanje vojnih ciljeva na teritoriji Jugoslavije shodno traženju generala Mihailovića, iznalaženje pogodnih puteva za vezu sa zemljom i rad

okrenula drugom savezniku, Amerikancima.²¹ Međutim, time je jugoslovenska strana dolazila u opasnost ulaska u prostor i procep američko-britanskih odnosa, što je uvideo i pukovnik Dimitrije Putnik. O pojedinostima dogovaranja sa

na efikasnijoj pomoći zemlji (dotur oružja, municije, hrane, odeće, sanitetskog materijala, itd.); da je 20. septembra 1943. izložio engleskom majoru Rouzu (*Rose*), šefu sekcije za Balkan Obaveštajnog odeljenja britanske Vrhovne Komande, potrebu bombardovanja ciljeva u Jugoslaviji, što je prihvaćeno i 5. oktobra je dobijen odgovor da sada to nije moguće; da je potom Gligorijević tražio sastanak sa potpukovnikom Juarom (*Ewar*), šefom odseka za Jugoistočnu Evropu i 10. oktobra 1942. imao sa njim sastanak na kome je izložio ceo problem, na šta je dobio odgovor da se razumeju zahtevi i da će o tome referisati načelniku štaba britanske Vrhovne Komande i državnom ministru Keziu; da je potom major Rouz 20. oktobra 1942. izvestio da potpukovnik Juar nije uspeo u svojoj misiji, da britansko vazduhoplovstvo na Srednjem Istoku nije u mogućnosti da izvrši ove zadatke zbog zauzetosti i udaljenosti, te daje o tome 21. oktobra 1942. izvešten zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva (Str. br. 356); da je Gligorijeviću bilo jasno da kod „Engleza ne treba više insistirati" već tražiti nove puteve; AVII, EV, k. 50, reg. br. 14/5. U štabu komande Str. Ob.O.Br. 648 od 15. marta 1943. Isto: A VII, EV, k. 29B, reg. br. 3/1, prepis dokumenta.

²¹ „Kako su amerikanske vazduhoplovne snage u tome vremenu bile već dostajake na Srednjem istoku, to sam rešio, da potražim pomoć Amerikanaca za bombardovanje"; da je tražio pogodnu ličnost za vezu sa Amerikancima i našao je u Mišelu Henaikatiju koji ga je povezao sa J. Kinerom iz britanske ambasade (odsek za publicitet) koji je oženjen Amerikankom i koga je Gligorijević upoznao 10. decembra 1942; da je Kiner uspeo da za pitanje bombardovanja zainteresuje pukovnika Mek Gafija iz Štaba američke komande na Srednjem Istoku, pukovnika Stronga, načelnika štaba IX američke armije i pukovnika Kroma, načelnika Obaveštajnog odeljenja štaba IX američke armije; da je potom 20. decembra 1942. Gligorijević imao sastanak sa američkim pukovnicima sa kojima je dogovorena izrada plana bombardovanja vojnih ciljeva; da je potom Putnik 6. januara 1943. pukovniku Mak Gafiju dao plan bombardovanja koji je pregledao i odobrio pukovnik Putnik; da je potom Gligorijević 20. januara 1943. imao sastanak u štabu američke IX armije na kome su bili pukovnik Krom, kapetan Susman (pomoćnik pukovnika Kroma) i kapetan Kiner gde se razgovaralo o tom planu i mogućnostima njegovog izvođenja i Amerikanci su obećali odgovor; da je odgovor dobijen 28. januara 1943. da je plan dobar i pokazivao je zainteresovanost Amerikanaca za bombardovanje; da je Gligorijević predložio Putniku, što je odobreno, zvaničan razgovor u Štabu američke IX armije; da je radi toga Gligorijević sastavio akt (Ob.O.Br. 2147) od 30. januara 1943. u kome je tražio sastanak sa pukovnikom Kromom; da su potom 8. februara 1943. održana dva sastanka sa pukovnikom Kromom u Štabu IX američke armije; da je pukovnik Krom rekao da je pun divljenja za srpski narod i borbu generala Mihailovića, da je spreman da pomogne i da će nastojati da bombardovanje otpočne odmah, da o detaljima treba održati tehničku konferenciju i predložio da to bude u jugoslovenskom štabu da je ta konferencija održana u jugoslovenskom štabu 13. februara 1943. na kojoj je na početku prisustvovao pukovnik Putnik, a od Amerikanaca bio kapetan Susman koji je preneo Kromovo saopštenje da zbog situacije na frontu u Africi i zbog bombardovanja Italije prinuđeni su da promene prvobitnu odluku o bombardovanju ciljeva u Jugoslaviji i da ce to učiniti u aprilu 1943; da je tada Gavrilović tražio manje akcije „radi podizanja morala", na što je Susman obećao da će se nastojati odvojiti nekoliko aviona za te akcije iz grupe koja bombarduje petrolejske izvore u Rumuniji; da je sa kapetanom Susmanom dogovorena razmena obaveštajnih podataka; da od tada počinje prisna saradnja sa Amerikancima i Gligorijević je prilikom svojih poseta nastojao da Amerikancima iznese probleme, da nastoji ostvariti neposrednu vezu sa generalom Mihailovićem i slanje pomoći; da su Amerikanci pokazali veliko interesovanje i obećali da će izvestiti ministarstvo rata u Vašingtonu, te da su to razgovori dobili konkretno rešenje u njihovim predlozima koje je Gligorijević izložio u svom referatu 14. marta 1943; AVII, EV, k. 50, reg. br. 14/5. U štabu komande Str. Ob.O.Br. 648 od 15. marta 1943. Isto: AVII, EV, k. 29B, reg. br. 3/1, prepis dokumenta.

Amerikancima ukazuje referat majora Gligorijevića upućen komandantu Jugoslovenskih trupa na Srednjem Istoku, pukovniku Putniku, koji je u štabu komade zaveden 15. marta 1943. Pojediniosti ukazuju na sledeće: daje 11. marta po pozitivu iz štaba IX američke armije imao sastanak sa kapetanom Susmanom, pomoćnikom načelnika Obaveštajnog odeljenja, koji je pomoćnik pukovnika Kroma koji je operisao slepo crevo, te da je kao prevodioca poveo sa sobom poručnika fregate Simu Simića; da mu je kapetan Susman učinio predloge i saopštio da su spremni da preduzmu operacije koje su predložene od jugoslovenske strane februara 1943, da će u najkraćem vremenu preduzeti akciju na vojne ciljeve sa 9 aviona, da će tom prilikom sem bombi baciti „letke koje ste nam dali“, eksploziv i pakete sa hranom; da sa ovim treba da bude saglasan jugoslovenski komandant, da su potrebni jugoslovenski avijatičari koji poznaju ciljeve u Jugoslaviji i to po jedan na avion; da je po pitanju veze sa Mihailovićem Susman rekao da se to može ostvariti, da je jedan čovek određen za vezu u štabu generala Mihailovića i on je krenuo iz Vašingtona i „verne kopije svih (podvučeno u tekstu -*prim. M. T.*) primljenih telegrama dawaćemo i vama“; da je od jugoslovenske strane tražio plan za ubacivanje ljudstva i materijala, a kada se veza uspostavi, pomoć će se slati prema Mihailovićevom traženju; da ujedno Amerikanci žele da tako provere izveštaje koje im Englezi daju o situaciji kod generala Mihailovića i u Jugoslaviji, te da i za ovo treba da da saglasnost jugoslovenski komandant; naglašavamo činjenicu daje Susman predložio da o ovim razgovorima ne treba obavještavati Engleze i razgovore treba smatrati kao razgovore predstavnika američke i jugoslovenske vojske i o njima treba još obavestiti jugoslovenskog komandanta (pukovnik Putnik); Gligorijević dalje kaže da je o ovom referisao Putniku koji mu je odgovorio da ne može da da svoju saglasnost na sve ovo u jednom pismu i da će to učiniti u slučaju da dobije slično pismo iz štaba IX američke armije; da englesko otkrivanje ovih pregovora može jugoslovensku stranu dovesti u težak položaj; da je potom 13. marta Gligorijević imao sastanak sa Susmanom i izvestio ga o ovim Putnikovim stavovima; daje Susman odgovorio daje telefonski izvestio američkog generala Maklanahana (*Maclanahan*) i Susman je rekao Gligorijeviću da ne mogu prvi poslati pismo jer jugoslovenska strana traži pomoć i zato inicijativa treba da dođe od nje, da će razgovori ostati tajnost za Engleze i kad se akcije budu izvodile obavestiće se Englezi kojima će se sve predstaviti kao jugoslovenska inicijativa; da je istog 13. marta Gligorijević o ovim razgovorima izvestio Putnika kojem je predložio pisma za slanje i na što je odbio odgovor „videću“; daje istog 13. marta do Gligorijevića došao poručnik Rid, pomoćnik američkog pomorskog izaslanika u Londonu, koji je izjavio daje razgovarao sa Susmanom koji je preneo spremnost da se pomogne i da su tražena dva pisma kao jugoslovensko obraćanje na osnovu čega bi štab američke IX armije preuzeo mere preko Ministarstva ratu u Vašingtonu i da bi se potom pojavili pred

Englezima sa „naslonom na Vašington, jer je još uvek Vrhovna komanda u engleskim rukama", te da će se tada tražiti saglasnost britanske Vrhovne komande; da je potom Gligorijević razgovarao telefonom sa Susmanom koji mu je rekao da ne razume teškoće oko slanja pisama jer je sve u duhu razgovora koje je jednom pukovnik Putnik vodio sa načelnikom štaba IX američke armije, pukovnikom Strongom; daje Gligorijević potom o svemu referisao Putniku koji je pristao i dao pristanak potpisujući koncept pisma; da je Gligorijević potom obavestio Susmana koji mu je rekao da je učinjena korisna stvar; te da je potom 15. marta 1943. pukovnik Putnik odbio da potpiše pisma na engleskom pod izgovorom da nema vremena i da će potpisati drugi put kad razmisli.²²

Potom nailazimo na nesporazume Putnika i Gligorijevića o čemu govore Putnikovi dopisi jugoslovenskoj vladi u Londonu. Tako je od 16. aprila 1943. dopis komande jugoslovenskih trupa iz Kaira, evidentiran u delovodnom protokolu u Londonu: „Ostanak majora Gligorijevića Amerikanci nisu tražili"²³ i sutradan, 17. aprila 1943. Putnik je iz Kaira dostavio, što je evidentirano u delovodnom protokolu u Londonu, izveštaj: „Koje su veze majora Gligorijevića sa Amerikancima" i ponovo tražio smenu.²⁴

Komandant jugoslovenskog vojnog kontigenta, pukovnik Dimitrije Putnik, je 18. marta 1943. pisao jugoslovenskoj vladi u Londonu: „Amerikanci predlažu bombardovanje vojnih ciljeva u Jugoslaviji. Vezu sa zemljom njihovim sredstvima i osobljem. Saglasni sa slanjem pomoći Mihailoviću", a u vezi zahteva vlade Putnik je pitao da li da da pismeni pristanak u vezi sa bombardovanjem ciljeva u Jugoslaviji.²⁵ Istog 18. marta 1943. načelnik obaveštajnog odeljenja u Kairu, major Gligorijević, je evidentirao ove kontakte pukovnika Putnika sa Amerikancima o čemu je izvešten Slobodan Jovanović.²⁶ Slobodan Jovanović je 22. marta 1943. odgovorio na Putnikovo traženje i pisao jugoslovenskoj vojsci u Kairu u vezi sa njihovim telegramom Str. Ob.O.Br. 641: „Primate saradnju i učinite sve za slati što veću pomoć. Dajte pismen pristanak za bombardovanje svijju vojnih ciljeva predloženih od Amerikanaca. Jovanović".²⁷

Kontakti sa Amerikancima su ostvareni i preko Vojnog kabineta jugoslovenske vlade o čemu svedoči dopis Slobodana Jovanovića koji je 15. marta 1943. izvestio Ministra dvora o podacima o Jugoslaviji koje je uradio Vojni kabinet i predao američkom servisu pukovnika Donovana (pukovnik Solbert) i bri-

²² AVII, EV, k. 179D, reg. br. 16/2. U štabu komande u Kairu Str. Ob.O.br. 649.

²³ AVII, EV, k. 9, reg. br. 38/6, iz Kaira br. 385, u delovodniku br. 357 od 19. aprila 1943.

²⁴ AVII, EV, k. 9, reg. br. 38/6, iz Kaira br. 386, u delovodniku br. 358 od 19. aprila 1943.

²⁵ A VII, EV, k. 29G, reg. br. 38/2, Str. Ob. O. Br. 641. Isto: A VII, EV, k. 9, reg. br. 38/6. U delovodniku br. 257 od 22. marta 1943.

²⁶ AVII, EV, k. 179, reg. br. 4/1.

²⁷ AVII, EV, k. 29G, reg. br. 40/2, Str. Pov.V.K.Br. 257. U Kairu zavedeno 23. marta 1943, Str. Ob.O.Br. 675.

tanskom ministru vojske Grigu.²⁸ Reč je o studiji „O strategijskim pravcima za akciju na Balkanu sa ostalim podacima o Jugoslaviji" koje je Živan Knežević, šef Vojnog kabineta, dostavio britanskom Ministru vojske, Grigu. Major Danilo Zobenica, kraljev adutant, 16. marta 1943. izvestio je da se američki pukovnik Solbert telefonom zahvalio na poslatim podacima o Jugoslaviji.²⁹ I pukovnik Putnik je 28. marta 1943. pisao o saradnji sa Amerikancima, izveštavajući Predsednika jugoslovenske vlade o podacima za podsekretara Ronalda Ovena (*Ronald Owen - Office of the Minister of State*), o ekonomskim prilikama u Jugoslaviji, Italiji i Albaniji. Deo u Jugoslaviji ukazuje na rafineriju nafte na Cukarici u Beogradu koja nije oštećena prilikom bombardovanja.³⁰ Potom je štab komande jugoslovenskih trupa u Kairu izvestio 30. marta 1943. jugoslovensku vladu da su na američke zahteve dostavili podatke o industriji u Zagrebu (za vojsku rade u Zagrebu fabrike Kaštel - hemijski proizvodi, Paspas - elektro materijal, Hudec - kartonaža, Union - tvornica čokolada, Pokorni - proizvodnja alkohola, zatim o industriji Gavrilović u Petrinji i fabrici tekstila u Varaždinu, što su predali pukovniku Ovenu.³¹ Istog 30. marta 1943. Putnik je dostavio Vojnom kabinetu Vlade podatke koje je takođe prosledio Ovenu o rudnicima bakra u Jugoslaviji: da su Nemci u Boru dostigli nivo proizvodnje od 60%, da su u Boru stigli radnici iz Bugarske, da je mogućnost da se Bor prugom poveže sa železnicom Beograd-Niš kako bi što više rude prebacili u Nemačku, te da rudnik čuvaju Nedićevci i Nemci.³² U Referatu šefa Vojnog kabineta Živana Kneževića Slobodanu Jovanoviću 19. maja 1943. ukazuje se na stav prema SAD nakon Fotičevih depeša, gde je Knežević tražio bolje upoznavanje Amerikanaca sa situacijom u Jugoslaviji, da bi se stalo u odbranu pokreta na čijem je čelu general Mihailović.³³

Komanda jugoslovenskih trupa u Kairu je 23. marta 1943. izvestila jugoslovensku vladu da je američki oficir za vezu kod jugoslovenske komande u Kairu američki potpukovnik Mur (*William Moor*),³⁴ kome je pukovnik Putnik

²⁸ AVII, EV, k. 177II, reg. br. 30/9, D.V.K. Br. 46.

²⁹ A VII, EV, k. 177II, reg. br. 40/9, D.V.K. Br. 46.

³⁰ Da je u Beogradu rafinerija nafte na Cukarici pored fabrike šećera, da nije oštećena prilikom bombardovanja, da joj je aktivnost povećana 50%, da koristi rumunsku naftu, da se ne raspolaže informacijama o kapacitetu rafinerije, da je čuvaju italijanski vojnici iz čega se zaključuje da radi za Italijane; da je u Italiji rafinerija kod Napulja; da u Albaniji petrolejske izvore eksploatišu Italijani, da su sprovedene cevi do Valone (75 km) i da se gerilske grupe u Albaniji trude da spreče korišćenje; A VII, EV, k. 29B, reg. br. 3/1, Ob.O.Br. 2498. U vladi u Londonu br. 1093 od 12. maja 1943.

³¹ AVII, EV, k. 163, reg. br. 48/2, Ob.O. Br. 2483. U vladi evidentirano V.K. Pov. Br. 1099 od 12. maja 1943. Isto: AVII, EV, k. 29B, reg. br. 3/1, prepis dokumenta.

³² AVII, EV, k. 29B, reg. br. 3/1, Ob.O.Br. 2484. U vladi V.K.Br. 1098. od 12. maja 1943. prepis dokumenta.

³³ A VII, EV, k. 25, reg. br. 23/1.

³⁴ A VII, EV, k. 179, reg. br. 5/1, Poverljivi delovodni protokol V. K. Predsednika vlade br. 834 od 25. marta 1943. Iz Kaira, Pov. Br. 2478.

26/27. maja 1943, na njegove zahteve, dostavio savezničkoj komandi na Srednjem Istoku i podatke koji se odnose na Dunav, sa kartom i detaljima.³⁵ Kada je reč o ovim kontaktima sa Amerikancima, pukovnik Putnik je iz Kaira 16. aprila 1943. pisao o američkim vezama majora Gligorijevića: „1) Kenir, činovnik publicističkog odeljenja za Egipat u Britanskoj ambasadi; ustvari u intelidžensu ili sekurite. 2) Mišel sirijac, ne znam ko je. 3) Američki potpukovnik Susman u intelidžensu devete vazdušne američke sile. Po američkim informacijama vrlo dobar, ali neiskusna. Susman je na svoju ruku tražio moj pismeni pristanak za bombardovanje ciljeva u zemlji. Nisam mišljenja da ovakve veze mogu mnogo da koriste našoj stvari (podvukao M. T). Ja održavam potrebne veze sa nadležnim savezničkim funkcionerima i činim sve da se bombarduju vojni objekti neprijatelja u našem susedstvu, pre bombardovanja ciljeva u našoj zemlji. Ne mogu da primim iznete pojmove o lojalnosti i nesporazumu“, odbacujući, u nastavku teksta o problemima rada u Kairu, da je ono o čemu se o njemu govorka tačno: „Ne slažem se ni sa gledištem o mojoj ličnosti. Do mog postavljenja i inače je slučajno došlo, protivu moje volje, ali ne zbog bojaznosti od odgovornosti, kao što se to govorilo u Londonu, već zbog toga što sam znao da se neće moći ispravno raditi. Navikao sam da idem pravo, pa se bojim da ne učinim nešto što ne bi bilo u skladu sa Vašim shvatanjem interesa Otadžbine“.³⁶ Slobodan Jovanović je 4. maja 1943. u obraćanju vojnoj jugoslovenskoj komandi u Kairu ukazao na potrebu Gligorijevićevog ostanka u Kairu: „Ovde nam Amerikanci daju razumeti da trebalo bi da Gligorijević ostane u Kairu kod Komandanta trupa dok svrši započeti posao. Nemoguće je organizovati specijalnu službu kod Poslanstva jer Amerikanski poslovi vojnog karaktera i u nadležnosti komandanta trupa. Cim Englezi reše upućivanje oficira u zemlju Gligorijević će doći u London na mesto Kneževića. Dotle potrebno je da ostane na redovnoj dužnosti“.³⁷

Slobodan Jovanović je 24. maja 1943. izvestio komandu u Kairu: „Nemačke trupe prešle u italijansku zonu u Crnoj Gori i napadaju Dražu. Neophodno je bombardovati Nemce u pokretu i pomoći Draži. Hitno vidite kod Britanske Komande mogu li ga pomoći avionima, ali da se ne tuku varoši zbog obrnutog efekta. Draža bi najbolje dao ciljeve i moguće je učiniti brzo samo sa Bliskog Istoka. Javite o rezultatu“.³⁸ Putnik je na ovo odgovorio 26. maja 1943. iz Kaira, kao odgovor na depešu Vojnog kabineta (D.V.K.Br.111): „Dejstvo na trupe sa sadašnjih baza nemoguće. Tražio sam bombardovanje aerodroma kod Sarajeva, Mostara i Podgorice. Molio i Amerikance. Ne verujem u brz rezultat, pošto

³⁵ AVII, EV, k. 29B, reg. br. 3/1, prepis dokumenata.

³⁶ AVII, EV, k. 29G, reg. br. 10/3. Štab komande jugoslovenskih trupa Str.O.Br. 386 od 16. aprila 1943. Isto: AVII, EV, k. 29C, reg. br. 6/1.

³⁷ AVII, EV, k. 29G, reg. br. 19/3, Str. Pov.V.K.Br. 357.

³⁸ AVII, EV, k. 52, reg. br. 45/1, D.V.K.Br. 111. Isto: AVII, EV, k. 178, reg. br. 38/5.

savezničko komandovanje i suviše vojnički posmatra ciljeve, a Balkan još nije ušao u zonu tih neposrednih ciljeva. Komanda je već odavno predala Englezima i Amerikancima elaborate za bombardovanje ciljeva na teritoriji Jugoslavije i suseda. Sa jednim engleskim oficijom u našem štabu već mesec dana se razrađuju detalji, ali do sada nema još ništa. Bombardovanje u ovom periodu moguće da se ostvari jedino, ako se kod ministra Sinklera izdejstvuje da pošalje 12 četvoromotornih aviona za dejstvo isključivo nad Balkanom. Molim da se Predsednik lično angažuje u gornjem smislu kod Sinklera. O rezultatu javiču naknadno".³⁹ Ministarstvo vojske Kraljevine Jugoslavije dostavilo je 27. maja 1943. MIP-u, „radi znanja“, da je u jednom čisto vojnom dosijeu o osvajanju Balkana sa juga, koji je predat britanskim vojnim vlastima 12. marta predato i „Političko stanje u Jugoslaviji“.⁴⁰ To je jugoslovensku stranu moglo voditi u zaključivanje da će doći do savezničkog iskrcavanja na Balkan. U ovo vreme išli su i zahtevi Saveznicima jugoslovenskih vojnih struktura u Kairu za bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji i okruženju. Pukovnik Putnik je 2. juna 1943. ovako obaveštavao jugoslovensku vladu: „Dobio sam obaveštenja od Engleza da su naš predlog za bombardovanje uputili Savetu. Amerikanci kažu da se lokalne akcije vrše tek po nalogu nekog visokog Saveta. Molim angažujte se kod Ministra Sinklera da se ovamo upute avioni specijalno za bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji i na Balkanu. Samo tako biće moguće da se ostvari željeno bombardovanje“.⁴¹ Potom je pukovnik Putnik sredinom 1943. pisao komandi na Srednjem Istoku (potpukovnik Mur): „Smatram da su Sile Osovine odlučile da slome svaki organizovani otpor u Jugoslaviji i da je snažan pritisak izvršen protivu dveju grupa Partizana i grupe Mihailovića. Priznaje se da će bombardovanje objekata u Jugoslaviji vojnog značaja imati veliki moralni efekat koliko na Patriote toliko i na Osovinske okupacione trupe“. Na ovo mu je odgovorio pukovnik Mur (*William S. Moor*): „Glavni Komandant snaga Sjedinjenih država na S.(rednjem) I.(stoku) obaveštava Vas da su ovi predmeti na ispitivanju kod naših vlasti i, dok odluka ne bude pala, nikakva lokalna akcija ne može biti preduzeta“.⁴² Pismo pukovnika Putnika ukazuje na ove pojedinosti: o prepisci sa engleskom i američkom vrhovnom komandom oko nastojanja da se bombarduju ciljevi u Jugoslaviji; da je na osnovu naređenja (reč je o depeši Mihailovića

³⁹ A VII, EV, k. 52, reg. br. 45/1, Str. O. Br. 446 od 26. maja 1943. Isto: A VII, EV, k. 52 II, reg. br. 29/2. Ovaj zahtev o pitanju bombardovanja ciljeva u Jugoslaviji evidentiran je ovako u delovodnom protokolu vojnog ministarstva 31. maja 1943: „Za bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji potrebno je da se g. Predsednik lično angažuje kod Sinklera da ovaj pošalje 12 aviona za dejstvo za Balkan“; A VII, EV, k. 9, reg. br. 38/6, iz Kaira br. 446, u delovodniku br. 508. Arhivirano u "specijalni dosije".

⁴⁰ AJ, 103-33-189, Str. Pov. D.V.K.Br. 46. U MIP-u Str. POV. Br. 167 od 9. juna 1943.

⁴¹ A VII, EV, k. 9, reg. br. 38/6, iz Kaira br. 784, u delovodniku br. 522. Arhivirano u "specijalni dosije". Isto: AVII, EV, k. 52II, reg. br. 45/8, Str. Ob. O. Br. 784.

⁴² AVII, EV, k. 52II, reg. br. 1/7. Isto: AVII, EV, k. 179 i, reg. br. 23/4.

br. 318 o dislokaciji italijanskih snaga u Crnoj Gori - *prim. M. T.*) jugoslovenske vlade traženo bombardovanje najbližih ciljeva u okupiranoj Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku nakon čega su dobijeni negativni odgovori; daje u posljednja tri meseca korištena u Kairu svaka prilika da se dođe do obaveštajnih i operativnih štabova anglo-američkih snaga kako bi se ubedili u potrebu bombardovanja ciljeva na Balkanu; daje u martu upućena predstavka o vojnim ciljevima u Jugoslaviji, zatim u Bugarskoj, potom predlog za bombardovanje rumunsko-mađarske nafte i poseban predlog za bombardovanje Dunava kao vitalne arterije, te da su ove predstavke predate i Englezima i Amerikancima; da su Englezi nakon prijema ovih predstavlki tražili kopije da bi ih uputili u London, a u jugoslovenski štab poslali vazduhoplovnog oficira koji je sa jugoslovenskim oficirima razrađivao detalje predloženih vojnih ciljeva; daje u aprilu 1943. Putnik razgovarao sa predstavnikom servisa Donovanom koji je došao iz Amerike i po njegovim sugestijama je predstavka za psihološki napad na ciljeve na Jugoistoku Evrope, upućena Donovanu koji je potvrdio da će predlog izneti pred saveznički Vrhovni štab u Vašingtonu; daje početkom juna predata predstavka o vojnim ciljevima u vezi sa mogućnostima invazije na Balkan; da su odgovori saveznika u martu bili da se sačeka rešavanje situacije u Tunisu i potom da nema raspoložive avijacije; daje težište operacija ostalo na Siciliji i Južnoj Italiji; da se sa dostavljanjem zahteva nastavilo da bi se podaci prosleđivali u Vrhovnu komandu u Alžiru; da su poslednji američki, a naročito engleski, odgovori obeshrabrujući sa obrazloženjima koja su neprihvatljiva (da će bombardovanje Italije povući osovinsku avijaciju iz Jugoslavije) jer upravo dolazi do gomilanja snaga na Balkanu u južne delove kao što su Podgorica, Mostar, Sarajevo, Kraljevo, itd; Putnik dalje piše: „Pošto se sa moćnima ne diskutuje (podvukao M. T.), naročito kada moramo da ih molimo za toliko logičnu i pravednu pomoć, i njima i nama, to i dalje pokušavamo svim potrebnim taktom i ubeđivanjem da pokažemo potrebu bombardovanja ciljeva u našoj zemlji“, da se kao glavni argument ističe strategijska važnost ciljeva za same saveznike i tek onda pomaganje fronta protiv okupatora u Jugoslaviji i Grčkoj; daje jedan engleski oficir prijateljski predložio da se izbegne krutost savezničkih štabova u Severnoj Africi i jugoslovenska vlada pokuša da direktno urgira kod ministra vazduhoplovstva u Londonu, Sinklera, kako bi se dobilo desetak aviona za ciljeve u Jugoslaviji.⁴³ Na jugoslovensko traženje u Londonu, britanska starana je preko jugoslovenskog Vojnog izaslanika 18. juna 1943. (Pov. Br. 334) prosledila jugoslovenskoj vladi odgovor u vezi sa bombardovanjem ciljeva u Jugoslaviji, da je englesko Ministarstvo vazduho-

⁴³ AVII, EV, k. 52II, reg. br. 1/7, Str. Pov. Br. 454; Isto: AVII, EV, k. 29B, reg. br. 3/1 od 5. juna 1943. godine, prepis koncepta odgovora; Isto: AVII, EV, k. 52II, reg. br. 45/8. Isto: AVII, EV, k. 25, reg. br. 33/1. Ovu prepisku pukovnik Putnik je dostavio Ministarstvu vojske, mornarice i vazduhoplovstva u Londonu ukazujući da su nastojanja ostala bez rezultata. Isto: A VII, EV, k. 179i, reg. br. 23/4.

plovstva odgovorilo da ne može izvršiti bombardovanje, ali su spremni da generala Mihailovića pomognu drugim sredstvima. Ovaj odgovor je potom prosleđen Komandi jugoslovenskih trupa u Kairu, a istog datuma je i odgovor u vezi sa jugoslovenskim zarobljenicima u Italiji.⁴⁴

Iz jula 1943. je dopis jugoslovenskog MIP-a kralju, vladi, i Ministarstvu ma socijalne politike i vojske o izveštaju iz Stoholma o strahu u Beogradu od mogućeg savezničkog bombardovanja: „Koliko je razvijen taj strah ukazuje činjenica da neki nemački činovnici preko noći drže svoje automobile u Zemunu, jer se boje da će most biti porušen pre nego oni stignu da sa kolima pređu most“; da je prema ustašama zbog pokolja nad srpskim stanovništvom velika mržnja; da kod najvećeg broja ljudi u Beogradu i Srbiji vlada mišljenje da partizanski pokret ne vodi računa o interesima srpskog naroda; vlada mišljenje da prvo treba rešiti srpsko pitanje; da je Beograd podeljen između pristalica Mihailovića i komunista; da je u Srbiji broj dece bez roditelja preko 100.000, a u Jugoslaviji se računa oko 400.000, itd.⁴⁵ Na strah od savezničkog bombardovanja u Jugoslaviji, konkretno u Beogradu, ukazuje dopis MIP-a odeljku štaba Vrhovne komande u Kairu 29. oktobra 1943. na osnovu izveštaja poslanstva u Stoholmu od 30. septembra: „Stanovništvo Beograda plaši se bombardovanja od strane Saveznika. Kraljevsko poslanstvo napominje da ove vesti dolaze iz vrlo pouzdanog izvora“.⁴⁶ Situacija u Beogradu bila je predmet izveštaja Generalnog konzulata u Carigradu, Lukovića (Pov.Br.256 od 11. oktobra 1943.) o prilikama u Srbiji, što je dobijeno od nemačkog trgovca Filipa Bihnera i 3. novembra 1943. MIP-a dostavio štabu odeljka Vrhovne komande: „Za poslednja dva meseca u Beogradu je bilo pet noćnih uzbuna zbog preleta formacija aviona nepoznatog porekla. Kako u okolnim krajevima nije bilo nikakvih vazdušnih napada, Nemci smatraju da su ovi avioni prenosili materijal za partizane u Bosni i Dalmaciji“.⁴⁷

⁴⁴ A VII, EV, k. 9, reg. b r. 38/6. Na prethodni jugoslovenski zahtev, Vojni izaslanik dostavio 18. juna 1943. (Pov. Br. 382) jugoslovenskoj vladi odgovor britanskog Ministarstva rata, u slučaju kapitulacije Italije, da je bolje da se jugoslovenski zarobljenici u Italiji evakušu iz Italije radi opreme. Ovaj odgovor je potom prosleđen komandi jugoslovenskih trupa u Kairu. Isto: AVII, EV, k. 9, reg. b r. 38/6.

⁴⁵ MIP je 27. jula 1943. dostavio kancelariji kralja, vladi, vojnom ministarstvu i ministarstvu socijalne politike kojim se prosleđuje izveštaj iz Stokholma (Str. Pov. Br. 45 od 7. jula) kao nastavak izveštaja Str. Pov. Br. 44 gde je pomenuto „lice“ dalo podatke o teškom stanju življenja u Beogradu i daje u Beogradu strah od bombardovanja od strane saveznika zbog mostova; AJ, 103-112-416, Pov.br. 4204. Isto: AJ, 103-160-582.

⁴⁶ A VII, EV, k. 61, reg. br. 36/3, Pov.Br. 5662. U štabu odeljka Vrhovne komande Pov.Ob.O.Br. 3250 od 8. novembra 1943.

⁴⁷ Iz razgovora sa Bihnerom poverenik je saznao o dolasku u Beograd glavnokomandujućeg na Balkanu general-feldmaršala Vajksa, da je Beograd centar iz koga se „diriguje trupama na Balkanu“, da je u Beogradu „sa velikim raspoloženjem“ primljena italijanska kapitulacija, da je u Hrvatskoj „haos“, da nemački vojni krugovi partizanske snage procenjuju na 100.000 ljudi, da je u Beogradu oskudica u hrani; A VII, EV, k. 165A, reg. br. 41/4, Pov.br. 5807. U štabu odeljka Vrhovne komande Pov.Ob.O.Br. 3592 od 8. novembra 1943. Isto: AJ, 103-160-582, izveštaj iz Carigrada konzula Lukovića, Pov.Br. 256.

Potom je od 24. novembra 1943. dopis MIP-a štabu odeljka Vrhovne komande kojim su dostavljene informacije poslanstva u Stokholmu: da su nad Beogradom, Zemunom i Pančevom leteli saveznički avioni i slikali aerodrome i da su Nemci pojačali svoju protivvazдушnu odbranu.⁴⁸ O preletanju savezničkih aviona iznad Beograda ukazuje izveštaj konzula Lukovića iz Carigrada 26. decembra 1943.⁴⁹

Ministarstvo vojske, mornarice i vazduhoplovstva (potpisao pukovnik Miodrag Rakić) dostavilo je 24. jula 1943. komandantu jugoslovenskih trupa u Kairu, zahtev američke ambasade u Londonu od 21. jula, da je Ministarstvo ratne mornarice Sjedinjenih Američkih Država u Vašingtonu zamolilo za izvesne podatke o Jugoslaviji: „Naročito je potreban pregled podataka o sistemu odbrane duž jadranske obale pre nemačke invazije na Jugoslaviju, kao i docnije promene. Pored toga naročito su potrebni podaci o drumovima od Sušaka do Metkovića na reci Neretvi. Potrebno je navesti materijal upotrebljen za konstrukciju drumova, od kakvog materijala je gornji sloj druma, tuneli, mostovi, jazovi, stanje drumova u razna godišnja doba, kao i ostale korisne podatke”.⁵⁰

Od 29/30. jula 1943. je dopis pukovnika Putnika iz Kaira upućen vojnom Ministarstvu u Londonu da je na inicijativu Amerikanaca 27. o.m. uputio američkim avionom pukovnika Radovića u štab generala Ajzenhauera, sa zadatkom da izdejstvuje pomoć Mihailoviću i da izdejstvuje bombardovanje ciljeva u Mađarskoj, Bugarskoj i u Jugoslaviji, prema zahtevima generala Mihailovića.⁵¹ Potom je Putnik 28. avgusta 1943, preko Hadži-Đorđevića iz Kaira, pisao vojnom ministarstvu u vezi sa pukovnikom Radovićem: „On je uspeo u pogledu bombardovanja ciljeva. U Tederovom štabu pokazana mu je depeša potpisana od

⁴⁸ A VII, EV, k. 61, reg. br. 34/4, iz MIP-a, Pov.br. 6180. U štabu odeljka Vrhovne komande br. 3681 od 27. novembra 1943.

⁴⁹ Od 26. decembra 1943. su Lukovićeve informacije upućene MIP-u (Političko odeljenje) u Kairu o razgovoru „sigurnog poverenika” sa svojim poznanikom Nemcem koji je skoro doputovao iz Beograda: da je bila dobra žetva konoplje u Beogradu; da je u Pančevu proširena škola za avijatičare; da se u Beogradu poboljšalo stanje ishrane, ali zbog oskudice u uglju nema ni vode ni struje od 5 do 18 časova; da je prilikom poslednjih letova savezničkih aviona iznad Beograda izbačena velika količina letaka kojima se stanovništvo upozorava da se u slučaju vazдушnih napada sklanja od železničkih stanica i mostova; da će se izgleda uskoro u Beogradu ukinuti turski i švajcarski konzulat; da je u Beogradu uhapšen Nohhauzen i da će uskoro biti izveden pred sud; da su Lancove fabrike u Nemačkoj stradale od bombardovanja i da su obustavile rad; AJ, 103-161-583, Pov. Br. 241. U MIP-u POV. Br. 111 od 11. januara 1944.

⁵⁰ AJ, EV, grada preuzeta iz arhiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom Istoku, fascikla 11, Str. Pov. Đ. Br. 603. U Kairu 16. avgusta Str. Ob. O. Br. 912 sa podacima daje 5. avgusta 1943. Str. Ob. O. Br. 867 odgovoreno vojnom Ministarstvu u Londonu.

⁵¹ AVII, EV, k. 25, reg. br. 15/2, Str. Ob. O.Br. 874. U vojnom ministarstvu str. pov.Đ.O.Br. 634 od 3. avgusta 1943. Isto: A VII, EV, k. 53, reg. br. 48/3, Str. Ob.O.Br. 874. Isto: A VII, EV, k. 179H, reg. br. 14/1, Str. Ob.O.Br. 874.

Čerčila kojom naređuje da se poveća pomoć Jugoslovenima".⁵² Pukovnik Radović je došao u Alžir odakle je pisao pukovniku Putniku u Kairo, koji je ovo pismo 9. avgusta 1943. prosledio vojnom ministarstvu u Londonu: da se susreo sa savezničkim predstavnicima i da su mu obećali da će ga ponovo pozvati; da je razgovarao o situaciji nakon itajjanskog ispadanja iz rata; da je Radović predlagao koji ciljevi da se gađaju u Jugoslaviji; da su Englezi zauzimali stav da je Balkan operativna zona srednjeg Istoka, a Amerikanci da je obalska zona Jugoslavije u operativnoj zoni generala Ajzenhauera; da saveznici: „Na sve probleme gleda se samo vojnički. Ne prave razliku između raznih grupa koje se bore i daju otpor". Da to isto čine i sa Francuzima. Ne žele nikako da se mešaju u unutrašnje stvari. Bar za sada, a kako će biti kad uđu u Evropu videćemo." (podvukao M. T.); da su primetili da su Draži i Titu Nemci „dali istu cenu"; da „Englezi vide stvari detaljnije, ali to ovde nije slučaj"; da je 4. avgusta 1943. imao sastanak sa šefom vazduhoplovog „intelidžensa" britanskog maršala Tедера kome je izložio ciljeve za bombardovanje na Balkanu (Dunav i drugi) i da su obećali da će se susresti sa Tederom; da ga u susretima prati američki major radi prevođenja („jezika"); da ga je Teder primio 7. avgusta nakon sastanka koji je maršal imao sa Ajzenhauerom i da je Teder, nakon Radovićevo naglašavanja potrebe napada na Italijane na Jadranskoj obali, rekao da su snage angažovane u Italiji i da je Ploešti u Rumuniji bombardovan radi „Rusa"; da je Radović insistirao na bombardovanju koje bi imalo veliki moralni efekat u Jugoslaviji i da je Teder na ovo odgovorio: „Učinite mi precizni predlog i napišite ciljeve koje treba prvenstveno bombardovati. Ne obećavam za sada ništa, ali sve uzimam u pamet i videću, jer je za nas glavni zadatak slomiti i zauzeti južnu Italiju"; na Radovićevo insistiranje na ciljevima na Balkanu, Teder je rekao da je to izvesnije kada savezničke baze budu u Fođi, Bariju i Brindiziju; da je Radović iznosio argumente vezane za ekonomiju, industriju, sirovine, komunikacije, moral, itd, na što je Teder rekao da to napiše; da je Radović govorio i o stanju protivavionske odbrane na Balkanu; Radović iznosi utisak da je Tедера ubedio da pomeri svoja gledanja od Italije prema jugoistoku; da je nakon ovog susreta Radović posetio Merfia kod koga je prethodno bio Đonović i da je „podgrejao" Đonovićev memorandum o operacijama na jugoistoku, da je Merfi obećao da će voditi računa o Jugoslovenima, a da je Radović na ovaj susret pošao u pratnji majora Huota; Radović iz svega zaključuje da „osnovni strategijski planovi nisu stvoreni", da su Francuzi prioritet da bi se videla slobodna Francuska, da maršal Teder jedino „više navija preko Jadrana", da kod, kako se kaže, „zemaljskih Engleza" još nisu rasčišćene zone između Alžira i Kaira oko nadležnosti na Balkanu; da je Radović predao novi memorandum Tederu koji je

⁵² A VII, Ca, k. 277, reg. br. 19/2, Ob.O.Br. 3075. U Ministarstvu u Londonu br. 2170 od 31. avgusta 1943.

već bio otišao („odleteo“) iz Alžira; da je Amerikance zamolio da dostavljaju prikupljene podatke koje imaju o Jugoslovenima u Italiji; da je primio oba Putnikova pisma i karte koje su mu potrebne radi obrazlaganje predloga kod saveznika; na kraju Radović od Putnika traži: „Molim vas naredite da se ponovo kopiraju svi podaci za aerodrome, utvrđenja duž naše obale i granice, Pešta, Bor, Pernik, Niš i sva ostala mesta, koja su radili posle mene“. ⁵³ Potom 15. oktobra 1943. srećemo izveštaj iz Alžira pukovnika Dušana Radovića komandi jugoslovenskih trupa u Kairu o četvorodnevnom boravku u Alžiru o čemu je 28. septembra podneo i izveštaj, potom dolasku u Tunis i susretima sa savezničkim komandantima generalom Ajzenhauerom, maršalom Tederom (komandant savezničkog vazduhoplovstva na Sredozemlju) i drugima. Razgovaralo se o vazduhoplovnim aspektima budućih savezničkih operacija na Balkanu i Radović im je dao podatke o vazduhoplovnim objektima u Jugoslaviji i vojnu, saobraćajnu i ekonomsku situacija u Jugoslaviji. Pukovnik Radović je potom iz Tunisa otišao u Italiju, za Bari, gde se susreo sa podeljenim partizanskim i četničkim jugoslovenskim ljudstvom, da su potom u Bari i Brindizi dolazili brodovi sa druge strane Jadrana sa partizanskim posadama, da su njihovi predstavnici (Makijedo) stupili u kontakt sa američkim majorom Huotom iz O.S.S-a i oputovali u Alžir gde su dobili pomoć, da je Huot sa Makejedom oputovao na Vis, da dolaze izbeglice iz Dalmacije, da se susreo sa Hutom i Makijedom u Bariju, da je od prispelih ljudi sakupljao podatke o situaciji u Jugoslaviji dostavljajući list „Glas Crnogorca“, izdanje „Pakao ili komunizam u Crnoj Gori“, primerak lista „Četnik“, izveštaj dr Nenada Grizogona iz Dalmacije, izveštaje iz nacionalnih jedinica u Dalmaciji, referat majora Bjelajca čiji je original verovatno poneo potpukovnik Žujović, i prestavku Jevreja rabinu Alkalaju, te da je potom 14. oktobra na poziv Saveznika oputovao u Alžir i o toj delatnosti će javiti. ⁵⁴

U elaboratu od 3. avgusta 1943. pukovnika Edia (*W. A. Eddy* - U.S.M.C. u Alžiru), upućenom pomoćniku štaba komande savezničkih snaga, ukazuje se na potrebu bombardovanja ciljeva u Jugoslaviji kako bi se dezorganizovale italijanske kolone u povlačenju, čime bi gerila u Jugoslaviji došla do ratnog materijala, Nemcima onemogućilo posedanje italijanskih položaja i daju se širi predlozi za bombardovanje ciljeva na Balkanu. ⁵⁵ Italijanska kapitulacija i povlačenje

⁵³ AJ, EV, građa preuzeta iz ahiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom Istoku, fascikla 11, Str. Ob.O.Br. 931.

⁵⁴ AVII, EV, k. 28, reg. br. 16/1; Isto: reg. br. 17/1. U Kairu evidentirano 26. oktobra 1943. Str. Pov. Ob.O.Br. 3230. Isto: AVII, EV, k. 261, reg. br. 5/4. Predsedništvo Ministarskog saveta je 1. novembra 1943. (Pov.Br. 3322) ovaj izveštaj dostavilo MIP-u gde je zavedeno POV. Br. 5783 od 2. novembra 1943.

⁵⁵ Očekuje se italijanska kapitulacija, a da Italijani imaju oružje, municiju i hranu koji su neophodno potrebni *gerilcima* u Jugoslaviji koji su spremni da nastave sabotaze i zato treba da dođu do tog materijala; da treba bombardovati te italijanske kolone koje se kreću prema lukama i tako ih dezorganizovati i takođe bombardovati saobraćajnice; da bi to ujedno delovalo na vojsku

italijanske vojske imalo je za posledicu nemačko zaposedanje prostora, što je radi zauzimanja prouzrokovalo i nemačko bombardovanje o čemu je 21. avgusta 1943. vojno Ministarstvo izveštavalo jugoslovenski MIP, objašnjavajući da su vesti „iz sigurnog izvora“ i odnose se na stanje u Crnoj Gori od jula 1943: da su 18. maja Nemci ušli u Podgoricu i počeli sa hapšenjem pristalica Mihailovića (oficir u penziji Mitar Laković), da je uhapšen kapetan Pavle Đurišić, da su Nemci dolaskom učinili zločine: „Nemci su pobili mnogo ljudi, žena i dece, bombardujući skoro sva sela u prostoriji između Kolašina, Žabljaka, Nikšića i Podgorice. Njihov izveštaj, da su ubili 20.000 četnika i partizana, tačan je u toliko, što su mesto njih pobili nevine žene i decu”.⁵⁶

Nastojanje ka okretanju drugom savezniku, Amerikancima, nakon ne-sporazuma u saradnji sa Britancima, ukazuje Mihailovićevo poruka generalu Donovanu avgusta 1943.⁵⁷ Stab odeljka Vrhovne komande u Kairu prosledio je 3. novembra 1943. Ministarstvu vojske, mornarice i vazduhoplovstva (dostavljeno i MIP-u) izveštaj vojnog izaslanika u Vašingtonu o dogovoru o saradnji sa ministarstvom rata SAD: o korištenju i upotrebi jugoslovenskih vazduhoplo-

koja nastoji da sprovede strategiju odbrane Balkana; da pošto postoji podesna veza sa geriliskim akcijama na Balkanu „ne bi trebalo mnogo truda za ono što se traži od Vazduhoplovnih snaga“. Što se situacije na Balkanu tiče u elaboratu se ukazuje na to da je ona nakon invazije na Siciliju: da je put Split-unutrašnjost van upotrebe zbog „sabotaže boraca Jugoslavije“; da se često preseca i pruga Dubrovnik-Metković-Mostar-unutrašnjost, ali zbog industrije (Zenica-Brod) neprijatelj je otvara; da se Italijani povlače jadranskom obalom ili noću preko Jadrana; da Italijane mogu da zamene Nemci kao i Hrvati, Bugari i mađarske divizije; da su u italijanskom okupacionom području neprijateljski „raspoloženi partizani, celo srpsko stanovništvo i sekcije Hrvata i Albanaca“; da postoji gerila u brdima i Nemci su vršili operacije da bi obezbedili to područje i vršili represalije; daje italijanski plen materijal od velike važnosti zbog čega se predlažu vazduhoplovne operacije bombardovanja luka, garnizona, saobraćajnica i na Balkan treba slati gerilce i komandose sa radio-stanicama da bi se Nemci onemogućili da zamene položaje Italijana; da je na Balkanu jedan stalni unutrašnji front i da treba bombardovati petrolejske izvore u Pločestiju koji su objekat broj 1 za Osovinu, Budimpeštu kao centar saobraćaja, rudnik Bor, rudnik uglja Pernik u blizini Sofije, Zagreb sa važnim mostom na Savi i Sofiju kao centar železničkih linija; plan se sagledava u kompletu Jugoistočne Evrope i navodi se plan iskrcavanja gerilaca oko Đerdapa (leva obala Dunava), šumovita oblast Ozrena u Bosni i prostor oko Velebita u cilju sprečavanja italijanskog povlačenja; A VII, EV, k. 29C, reg. br. 5/1.

⁵⁶ AJ, 103-33-189, Str. Pov.Đ.Br. 680.

⁵⁷ Poruka generala Mihailovića za hvatanje veze sa Amerikom od 27. avgusta 1943. upućena generalu Donovanu: „Kod nas je skočio padobranom 19. avgusta poručnik američke mornarice Valter R. Mensfield, 1st L. T. USMC. U interesuje, kako naše tako i vaše zemlje, ako pošaljete kompletnu vojnu misiju u moj štab. Blagodarim Vam na dosadašnjim blagonaklonostima spram borbe koju vodi Jugoslovenska vojska u Otadžbini pod mojom komandom“; A VII, Ca, k. 20II, reg. br. 1/6, Br. 1; Isto: *Rat i mir denerala, n.d.*, knj. 2, str. 98. Iz nešto ranijeg perioda je takođe poruka generala Mihailovića upućena tada pukovniku Donovanu: „Od meseca septembra počeli smo hvatati vezu s Vama. Ovaj srećni momenat došao je. Ako želite imati vezu sa nama javljajte sa svakoga dana u 21. čas G.M.T. Naša frekvencija 6540 i 5405. Slušamo Vas 6265 i 6755“; Isto: AVII, Ca, k. 20II, reg. br. 1/6, Br. 1; Isto: *Rat i mir denerala, n.d.*, knj. 2, str. 98.

vaca, daje u Ministarstvu rata dogovoreno da jugoslovenski avijatičari ulaze kao „naša jedinica u IX Air Force koji će uskoro preći na Siciliju”, da je upotreba prvenstveno nad Jugoslavijom u okviru ratnih zadataka i bacanja materijala Draži Mihailoviću, da je usvojena jugoslovenska želja da se posade čuvaju i što više štede za zadatke nad Jugoslavijom, da će baze za rad nad Jugoslavijom biti na Siciliji, a zatim u Italiji i da će oznake na avionima pored jugoslovenskih biti i američke.⁵⁸ Načelnika štaba jugoslovenskog vojnog kontigenta u Kairu, general Velimir Ranosović, 20. novembra 1943. pisao je pukovniku Muru (Moor), koji je radio pri poslanstvu SAD u Kairu, tražeći da se pošalje telegram 15. Vazduhoplovnoj komandi da jugoslovenske jedinice učestvuju u bombardovanju ciljeva u Mađarskoj i Bugarskoj, dodajući: „U Jugoslaviji predlaže sledeće ciljeve”: železnički čvor Vinkovci, Slavonski Brod sa mostom na Savi, Veles sa mostom na Vardaru, željezaru Zenica, rudnik Bor i aerodrome Sarajevo, Zagreb i Zemun.⁵⁹ Potom je 14. decembra 1943. major M. Mišović, oficir za vezu pri 15. AIR FORCE, podsetio na dogovor jugoslovenske vlade i američke vazduhoplovne armije oko razgovora o saradnji u Jugoslaviji.⁶⁰ Božidar Purić je u depešama generalu Mihailoviću novembra i decembra 1943. izveštavao o učestvoivanju jugoslovenskog vazduhoplovstva u bombardovanju ciljeva u Evropi.⁶¹

Italijanska kapitulacija i približavanja savezničkih frontova Balkanu vojno su otvarali jugoslovensko ratište. Zbog mogućnosti savezničkog iskrcavanja u Jugoslaviju, Nemci su utvrđivali odbranu u primorju gde su saveznici vršili mornaričke i vazduhoplovne udare, na šta ukazuju nedeljni izveštaji britanskog Ministarstva rata koji su dostavljani jugoslovenskoj vladi. To su izveštaji s kraja 1943. (novembar i decembar) i januara 1944. U nedeljnom izveštaju britanskog Ministarstva rata za period 8-14. novembra 1943. u vezi sa Jugoslavijom je

⁵⁸ AVII, EV, k. 7II, reg. br. 34/10, Str. O. Br. 631.

⁵⁹ AVII, EV, k. 29D, reg. br. 2/1. Isto: AVII, EV, k. 29C, reg. br. 5/1.

⁶⁰ "U vezi sa radom na snadbevanju trupa đenerala Mihailovića ratnim materijalom, jugoslovenska vlada je na dan 4. decembra 1943. predala štabu 15 Air Force potrebne elemente da bi se mogla uspostaviti direktna radio-telegrafska veza sa njegovim štabom. Ova je veza imala da posluži samo radi označavanja mesta gde materijal treba baciti i eventualno i druga obaveštenja ukoliko su ista potrebna Štabu 15 Air Force-a. Veza je imala da bude pod punom kontrolom organa štaba 15 Air Force-a". U nastavku se dodaje, kako je došlo do izvesnih izmena, Mišović je tražio objašnjenja: da li je moguća direktna veza sa Štabom đenerala Mihailovića, da li je moguće slanje avionima ratnog materijala generalu Mihailoviću kako je to dogovoreno, da li je moguće prebacivanje ljudstva u Jugoslaviju, te da li može biti obavešten o teškoćama koje otežavaju taj rad i od koga one dolaze; AVII, EV, k. 120, reg. Br. 20/1

⁶¹ Depeša br. Str. Pov. D.V.K. 78 od 30. novembra 1943. Purić Mihailoviću o padu jugoslovenskog bombardera prilikom bombardovanja Sofije. (Str. Pov. Br. 3527); AVII, EV, k. 61, reg. br. 34/4, iz MIP-a, Pov.br. 6180. U štabu odeljka Vrhovne komande br. 3681 od 27. novembra 1943. Depeša br. Str. Pov. D.V.K. 88 od 24. decembar 1943. Purić Mihailoviću da je prilikom bombardovanja Auzburga srušen jedan jugoslovenski bombarder. (Str. Pov. Br. 3704); A VII, EV, k. 61, reg. br. 34/4, iz MIP-a, Pov.br. 6180. U štabu odeljka Vrhovne komande br. 3681 od 27. novembra 1943.

dostavljeno sledeće: „U Metkoviću u Jugoslaviji bombardovana je jedna koncentracija motornog transporta sa odličnim rezultatima. 40 vozila je bilo uništeno, a daljih 50 oštećeno. Nemačko brodovlje u Splitskom pristaništu bombardovano je iz vazduha u dva maha i priličan broj brodova je pogođen".⁶² Na bombardovanje položaja u Jugoslaviji ukazuje i nedeljni izveštaj za period 13-20. decembar 1943. godine: „Istočno sredozemno ratište. Vazduhoplovstvo: Uspeli napadi izvršeni su na dva jugoslovenska aerodroma. Pristaništa Split, Sibenik i Zadar takođe su bombardovana pri čemu su dva neprijateljska broda uništena a tri oštećena. Pogođeni su takođe rezervoari tečnog goriva u Kotorskom zalivu u Jugoslaviji".⁶³ U nedeljnom izveštaju za period 3-9. januar 1944. saopštava se: „Istočno sredozemno ratište: Prilikom jednog napada na Zadar /u Jugoslaviji/ naše su bombe izazvale eksploziju jednog magacina sa minama na keju koja je pricinila priličnu štetu. Napadani su takođe dokovi i železnički centar u Splitu kao i ciljevi u unutrašnjosti Jugoslavije".⁶⁴ Ove nedeljne izveštaje završavamo ovim za period 17-23. januar 1944: „Mornarica: U Jadranskom moru britanski razarači i obalske jedinice bombardovale su Split, Rovinj, Vela Luku i brod u luci Brač. Vazduhoplovstvo: Bombardovan Mostar i aerodromi oko njega, kao i Zadar i njegovo pristanište. U Blizini Sibenika oštećeno 6 brodova neprijatelja".⁶⁵ Bombardovanje područja Jugoslavije od strane Saveznika kod krugova jugoslovenske vlade, kao i kod JVuO, izazivalo je i dalje podgrejavalo nade u savezničko iskrcavanje, čime bi zapadni Saveznici došli u direktni kontakt sa pokretom generala Mihailovića i time pojačali njegovu unutrašnju situaciju u odnosu na Narodnooslobodilački pokret, kao najvećeg sutrašnjeg suparnika.

Zbog bombardovanja dalmatinske obale (gradovi Split i Sibenik) u cilju ometanja i uništenja nemačkog saobraćaja, reagovali su Hrvati u jugoslovenskoj vladi, dr Juraj Krnjević i Juraj Sutej, koji su protestovali kod savezničkog komandanta Vilsona.⁶⁶ Potom je nakon bombardovanja Zagreba, 7. marta 1944. reagovao nadbiskup Stepinac, uputivši protest britanskom ambasadoru kod Svete Stolice, Goldofinu Darsiju (*D'Arcy Goldophin*).⁶⁷ Jugoslovenski diplomatski predstavnik u Madridu, Ljubimir Višacki, je 2. i 26. aprila 1944. izveštavao jugoslovenski MIP o bombardovanju Zagreba: da su svi nakon prethodnog bombardovanja na oprezu, da engleski avioni lete iznad grada, da je radno vreme skraćeno i da se radi do deset sati pre podne, da se stalno sluša hoće li se začuti sirene, da su Englezi u prethodnom bombardovanju znali gde se nalaze Nemci i da su gađali te objekte i da su usled visine leta aviona i vetra promašivali. Druge

⁶² AVII, EV, k. 158II, reg. br. 20/6.

⁶³ AVII, EV, k. 158II, reg. br. 24/6.

⁶⁴ AVII, EV, k. 158II, reg. br. 26/6.

⁶⁵ AVII, EV, k. 158II, reg. br. 30/6.

⁶⁶ Staniša R. Vlahovic, *n.d.*, str. 263-264.

⁶⁷ *Isto.*

vesti, kako se kaže, dobijene od „informatora“ ukazuju: bombardovanje ostavilo strašno dejstvo na moral stanovništva, da je pojačana protivavionska odbrana Nemaca i ustaša, da se narod za vreme bombardovanja po podrumima moli i da su po vestima slovačkog diplomate u Madridu Nemci imali u Zagrebu kod katedrale sklonište benzina i da je zbog bombardovanja na energičan zahtev biskupa taj benzin sklonjen.⁶⁸

Izveštaj Dušana Petkovića iz Turske upućen Božidaruru Puriću 10. februara 1944, u vezi sa njegovim ranijim izveštajem (P. Pov. Br. 17 od 20. decembra 1943.), ukazuje na razgovor sa Milijom Pavlovićem i Svetozarom Mandukićem, koji su izbegli iz Jugoslavije i saopštili: da simpatije Srba prema Englezima nakon bombardovanja gradova i pomaganja komunističke Titove akcije opadaju, da je u Srbiji sav narod za kralja, da srpski narod polaže nade u Amerikance i lepo je odjeknuo prijem kralja kod Ruzvelta, da je kod srpskog naroda jako rusofilstvo, ali neće da se pomiri sa komunizmom.⁶⁹ Petković je i 8. aprila 1944. izvestio da je u razgovoru sa trgovcem iz Skoplja, Sulejmanom Ugremanom, koji je doputovao u Carigrad, saznao: da u Južnoj Srbiji svi smatraju da je Nemačka izgubila rat; da su prilikom savezničkog bombardovanja Skoplja naročito stradali muslimanski delovi grada, da se nakon bombardovanja stanovništvo iz grada evakuisalo u okolna sela i da je veliki strah od novih bombardovanja.⁷⁰

Žujović je u telegramu iz Kaira, upućenom Londonu 17. aprila 1944, tražio da se protestuje zbog savezničkog bombardovanja: „Zbog stradanja stanovništva pri bombardovanju naših gradova molim treba intervenisati. Stim u vezi moglo bi se predložiti da se nadležnom savezničkom štabu dodeli naš vazduhoplovni stručnjak pukovnik Radović koji mi za to izgleda najpozvaniji“.⁷¹

Jugoslovenski konzul Knežević je iz Carigrada 20. aprila 1944. izveštavao jugoslovenski MIP da je, prema izveštaju dobijenom iz zemlje, saveznička avijacija bombardovala Nikšić, Bar, Ulcinj i Leskovac: da je to izazvalo veliko neraspoloženje kod naroda, da je stradalo mnogo civilnog stanovništva, da je neraspoloženje izazvala činjenica da su ta mesta bombardovana na Titov zahtev i da se time Saveznici svrstavaju („pristaju“) uz jednu stranu u Jugoslaviji.⁷² Vesti o savezničkom bombardovanju ciljeva u Jugoslaviji stizale su i sa drugih strana. Tako je od 1. juna 1944. dopis MIP-a vojnom odeljaku pri Predsedništvu vlade, kojim se, „radi znanja“, dostavlja obaveštenje poslanstva u Stokholmu

⁶⁸ AJ, 103-177-620, Pov. Br. 188/44-VII-8. Po jedan primerak izveštaja dostavljen je predsedniku vlade u London i ambasadi u Londonu. AJ, 103-157-574, Pov. Br. 212/44-VII-8; Isto: AJ, 103-177-620.

⁶⁹ AJ, 103-160-582, P. Str. Pov. Br. 42.

⁷⁰ AVII, EV, k. 29, reg. br. 39/2, P.Pov. Br. 89.

⁷¹ AJ, 103-7-66.

⁷² AJ, 103-160-582, Pov. Br. 81.

(Pov.Br. 206 od 25. aprila 1944.), dobijeno od „informatora“ o prilikama u Južnoj Dalmaciji - Dubrovnik i okolina: da železnica Dubrovnik-Sarajevo teško funkcioniše bilo zbog akcija partizana ili zbog napada iz vazduha; da je nemaština, skupoća i prisutna je crna berza: „Posle bombardovanja Gruža svi su se stanovnici iselili u grad, tako da sada u Gružu stanuje samo oko 20 osoba. Usled toga novog priliva stanovništva u grad, cene mobiliranih soba su fantastične. Tako cene od 30 do 40.000 kuna mesečno za najamninu sada su pravilo. Bombardovanje Gruža, Lapada i okoline je porazno delovalo na stanovništvo. U Rijeci /Dubrovačkoj/ Nemci su bili stacionirali nekoliko brodova, što je bilo uzrok da su avioni nekoliko puta uzastopce bombardovali Rijeku. Brodovi su potopljeni, mnoge su kuće nastradale a stanovništvo se razbeglo. Po pravilu, svakog dana barem tri puta lete nad ovim sektorom i to oko 7 i po ujutro, oko 11 i oko 4 sata. Avioni redovno mitraljiraju i bacaju bombe. Dubrovnik je uvek bio vrlo dobro raspoložen prema saveznicima. Anglofilstvo Dubrovčana je uvek bilo poznato. Sada su pak često ogorčeni, jer se događa da avioni ne pogađaju vojne objekte. Tako je stanovništvo bilo naročito ogorčeno kada je u nedelju 19. marta jedan lovački avion oko 11 sati pre podne, baš kada je narod izlazio iz crkve, mitraljirao sam grad, započevši paljbu kod hotela Imperijal pa preko Pila na Stradun, koji je u to doba bio pun. Bilo je mnogo ranjenih i nekoliko mrtvih, među kojima pomorski kapetan Marunčić. Osim toga, stanovnici su vrlo religiozni, a u poslednje vreme su stradale crkve ne samo u Gružu i Lapadu, već u okolini, kao naprimer Mokošici, što isto deluje na raspoloženje stanovništva“, dodajući da je opština nabavila naftu, da sada grad ima svetla i da je ostrvo Lokrum pretvoreno u nemačko utvrđenje gde su smeštene nemačke baterije.⁷³

Živan Knežević, jugoslovenski vojni izaslanik u Vašingtonu, 17. aprila 1944. dostavio je zastupniku ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva u Kairu, pismo koje je uputio američkom Ministarstvu rata povodom bombardovanja Beograda na pravoslavni Uskrs 16. aprila 1944, u kome je ukazao da je Beograd najviše bombardovan iako je srpski narod dao najveće žrtve, podsećajući da ovo prijateljsko pismo upućuje po ličnoj inicijativi sa najboljim namerama i patriotskim pobudama prema Jugoslaviji i njenim Saveznicima.⁷⁴ Knežević je istog 17. aprila 1944. izvestio Purića preko Vojnog izaslanika u Londonu, da je američkom Ministarstvu rata skrenuo pažnju na bombardovanje Beograda koji je razaran od Hitlera i tako stradao kao ni jedna varoš u Evropi, da je Beograd centar otpora u kome je Gestapo streljao 40.000 Beograđana, da je nesrećno izabran Uskrs što će pojačati neprijateljsku propagandu, dodajući na

⁷³ A VII, EV, k. 9, reg. br. 34/2, Pov.br. 1712. U delovodniku br. 29 od 10, juna 1944. Isto: AJ, EV, grada preuzeta iz arhiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom Istoku, fascikla 11. MIP šalje štabu odeljka Vrhovne komande.

⁷⁴ A VII, EV, k. 9, reg. br. 12/2, Pov. Br. 54. U Ministarstvu u Londonu O. Br. 502 od 22. maja 1944.

kraju da je ovaj protest učinio na svoju inicijativu, bez ovlašćenja vlade.⁷⁵ Potom je 22. maja 1944. evidentirano u vojnom delovodnom protokolu da je Vojni izaslanik u Vašingtonu (Pov.Br. 54) od 17. aprila 1944. izvestio: dostavlja pismo koje je uputio američkom Ministarstvu rata povodom bombardovanja Beograda na dan Pravoslavnog uskrsa 16. aprila 1944, kao i odgovor brigadnog generala Lorisa Norstada (*Lauris Norstađ*).¹⁶ Na ovo se nadovezuje i dopis štaba odeljka Vrhovne komande (pukovnik Putnik) od 13. juna 1944. upućen MIP-u kojim je dostavljen odgovor dobijen od američkog vojnog izaslanika u vezi jugoslovenskog traženja detalja o bombardovanju Beograda. Reč je o odgovoru američkog vojnog izaslanika potpukovnika Larabija (*L. Larrabe*) koji je dostavio podatke o bombardovanju u prilogu uz objašnjenje: „Prema ovim zvaničnim američkim podacima, šteta pričinjena nevojničkim objektima nije bila velika, a ni u kom pogledu srazmerna sa osovinskom propagandom bilo preko radia ili drugim putem". Prilog je bio izveštaj američkog brigadnog generala upućen Glavnom štabu savezničkih Sredozemnih vazdušnih snaga o „zadatku taktičkog bombardovanja Beogradskog područja" 16. i 17. aprila 1944: da su napadi izvršeni 16. i 17. aprila na Beograd (Sava, Zemunski aerodrom i fabrike aviona Rogožarski i Ikarus gde su ove avionske fabrike sastavni deo kompleksa fabrika zbog čega su veoma važni vojni ciljevi); da važnost koloseka Beograd-Zemun na Savi i Zemunskog aerodroma ne treba posebno podvlačiti; da je glavni udar bio usredsređen na ove glavne ciljeve; da „fotografska interpretacija rezultata" bombardovanja ukazuje da se sve uspešno izvršeno i da je rasipanje bombi izvan ciljeva bilo veoma malo; da su štete, sem ciljeva, kako se vidi iz fotografskih snimaka prilikom izvođenja, znatne i da nisu bile „željene".⁷⁷

Jugoslovenski vojni izaslanik u Vašingtonu, Živan Knežević, je 25. aprila 1944. pisao iz Vašingtona pukovniku Putniku u Kairo: „Molim videti pregled vazduhoplovnih ciljeva u Jugoslaviji koji izradio pukovnik SKRIVANIĆ za R.A.F. M.E. (Sred. Istok) i za Amerikance, a za koji dobio zahvalno pismo oktobra prošle godine". Na poledini dokumenta je odgovor pukovnika Putnika iz Kaira da je o tome poslat telegram prvog maja 1944.⁷⁸ Reč je o telegramu pukovnika Putnika Vojnom izaslaniku u Vašingtonu, kao veza prethodnog telegrama br.146: „Skrivanić dao pregled ciljeva za bombardovanje, pored kojih i Beograd: fabrika motora i radio stanica Rakovica, kasarna Kraljeve Garde, mostovi na Savi i železnička stanica. Napominjem da mi je Slobodan Jovanović

⁷⁵ AVII, EV, k. 196, reg. br. 46/2, Pov. Br. 55.

⁷⁶ AVII, EV, k. 10, reg. br. 2/1, br. 502. Potom je ovo dostavljeno Predsedniku vlade. Isto: AJ, EV, građa preuzeta iz arhiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom Istoku, fascikla 11. Živan Knežević Pov.Br. 54. U štabu odeljka Vrhovne komande Ob.O.Br. 4563 od 7. jula 1944.

⁷⁷ AJ, 103-160-582, Ob.O.Br. 4496. U MIP-u POV.Br. 2019 od 13. juna 1944.

⁷⁸ AJ, EV, građa preuzeta iz arhiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom istoku, fascikla 11, Br. 146. U štabu odeljka Vrhovne komande u Kairu Str. Ob. O. Br. 4317 od 2. maja 1944.

naređivao da dam pismeni pristanak za bombardovanje Beograda".⁷⁹ Knežević je telegramom od 10. maja 1944. iz Vašingtona izvestio komandu u Kairu: „Vojni ciljevi dati po traženju generala Mihailovića. Molim videti ko je dao ciljeve: radionica Rogožarski, studentski dok i skupštinu kao sedište Gestapoa. U štampi oštra kritika što je Beograd bombardovan. Stvorio sam utisak da se više neće tući. Britanci ovde objavili daje tučen po traženju Tita".⁸⁰ Zatim je 12. juna 1944. Živan Knežević pisao odeljku Vrhovne komande dostavljajući kopije telegrama generala Mihailovića koje je predao američkom Ministarstvu rata da ne vrše bombardovanje sela u okolini Beograda jer tamo nema vojnih objekata već samo izbeglice koje su napustile Beograd nakon savezničkog bombardovanja.⁸¹

Bombardovanje Beograda bilo je razlog posete Ministra prosvete, poljoprivrede, snabdevanja i ishrane, Svetozara Rašića, američkom ambasadoru, o čemu je 2. maja 1944. izvestio jugoslovenski MIP.⁸² Zbog bombardovanja Beograda na Uskrs 1944. jugoslovenski ambasador u Londonu, dr Bogoljub Jevtić, uložio je protest i sutradan bio primljen u Forin Ofisu, a o velikim žrtvama i razaranjima glavnog grada Jevtić je izvestio Forin Ofis i 16. maja 1944, kako se kaže, na osnovu vesti iz zemlje. O bombardovanju Beograda general Mihailović je izvestio Predsednika jugoslovenske vlade depešom br. 2318 od 21. aprila 1944. izveštavajući o velikim žrtvama.⁸³

Bombardovanje Beograda bilo je predmet izveštaja poslanstva u Stokholmu, o čemu je 12. maja 1944. MIP izvestio štab odeljka Vrhovne komande:

⁷⁹ AJ, EV, grada preuzeta iz arhiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom istoku, fascikla 11, Pov.O.Br. 4317.

⁸⁰ AJ, EV, grada preuzeta iz arhiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom istoku, fascikla 11, Pov. 62.

⁸¹ A VII, EV, k. 61A, reg. br. 55/1, Br. 192. U štab komande Ob. O. Br. 4603 od 22. jula 1944.

⁸² „Bombardovanje Beograda na oba dana Uskrsa od strane anglo-američkih vojnih vazduhoplovnih jedinica pobudilo me je da posetim američkog ambasadora pri našem Dvoru g. *Mac Veaglia* i da njemu lično, kao čovek koji mu ukazuje svoje prijateljstvo skrenem pažnju na bolni i teški utisak koji je bombardovanje Beograda ostavilo na naše ljude i pružim podatke, u koliko mi je to poznato, o samim vojno-industrijskim i saobraćajnim objektima koji su u Beogradu imali biti pogodeni. Rezervišući se da ne činim nikakav službeni korak niti intervenciju preko njega jer mi je poznato da su odluke o tome koji gradovi i objekti imaju biti bombardovani u bližoj nadležnosti savezničkih komandi i vojno-političkih servisa, ja sam Ambasadoru opširno govorio o velikim žrtvama u životima i dobrima koje su pretrpljene, zatim o mučeničkoj sudbini naše prestonice već i godine 1941. i o političkoj, socijalnoj i moralnoj pometnji ne samo Beogradana od strane neprijatelja u njegove sopstvene svrhe, kao i otvorenoj beznačajnosti ciljanih objekata u potpunoj nesrazmernosti sa prouzrokovanim žrtvama i štetama. Skrenuo sam mu, dalje, pažnju da bi ukoliko se to odnosi na vojne i druge objekte u Jugoslaviji, po mom mišljenju, valjalo uzimati nadležno i stručno mišljenje naših vojnih i drugih eksperata kako bi zaključene mere od strane saveznika imale što efikasnijeg dejstva u smislu ciljeva koji se imaju u vidu. Ambasador g. *Mac Veagli* saopštio mi je pred rastanak daje odlučio da u vezi bombardovanja Beograda odmah obavesti svoju vladu o svemu što je od mene čuo. To će učiniti, kako mi je rekao, po sopstvenoj pobudi"; AJ, 103-160-582.

⁸³ Staniša R. Vlahović, n.d., str. 265-274. O Mihailovićevoj depeši i protestu ambasadora Jevtića videti i: *Savezničko bombardovanje Leskovca, n.d.*, str. XLIII-XLIV.

da je dopisnik švedskog lista iz Ankare izvestio sledeće o bombardovanju Beograda 16. aprila 1944: „Kada je dat signal za alarm izbila je panika. Glavna stanica srušena sa zemljom. Pored toga bombardovane su avionske fabrike u okolini Beograda. U toku bombardovanja koje je trajalo 80 minuta bačeno je hiljadama bombi i svuda su izbili požari. Smatra se da su gubici u mrtvima i ranjenima vrlo veliki. Tito je pre izvesnog vremena opomenuo stanovništvo velikih gradova da se odseli jer prestoni strahovito savezničko bombardovanje. Posle bombardovanja Beograda, računa (se) da će stanovništvo svih većih jugoslovenskih gradova da se iseli". Dalje se dodaje da je švedski list 19. aprila 1944. objavio telegram nemačke agencije DNB o bombardovanju Beograda 17. aprila: „Englesko-američka vazduhoplovna odeljenja izvršila su u ponedeljak po podne napad na Beograd. Napad je izvršen u 8 do 10 talasa i pogođene su mnoge kuće za stanovanje pri čemu je stanovništvo pretrpelo gubitke. Jedan sat kasnije Beograd je bio ponovo napadnut od jednog slabijeg odeljenja bombardera".⁸⁴ Potom je od 16. maja 1944. Avakumovićev izveštaj iz Stokholma Božidaru Puriću, kao nastavak izveštaja Pov.br. 216 od 4. maja. U pitanju je izveštaj informatora o stanju u Srbiji i Beogradu, koji je MIP prosledio ambasadi u Ankari 9. juna 1944: da su prilikom bombardovanja Beograda prvog dana Uskrša stradali delovi Dobračine, Gundulićev venac, Skadarska, Kraljice Natalije, Carice Milice i Knjeginje Ljubice, zatim Kralja Milana od Slavije pa Deligradskom-Višegradskom do Kralja Milana kod Manježa, kompleks bolnica, zatim deo od Prote Mateje, Njegoševom kralja Aleksandra, zatim je stradao Bulevar Kralja Aleksandra, Rumunska ulica, deo oko Kneževog spomenika, ugao Pozorišta i Simine, Bajlonijeva pijaca potpuno razrušena; da su procene žrtva prilikom prvog bombardovanja 3.800 mrtvih, dok je u Zemunu procena žrtava oko 1.200 i tamo je najviše stradala ulica od Železničke stanice ka varoši i ulica Kralja Petra; da je uništena železnička stanica Beograd-Sava, Zemunski aerodrom, da je pogođena palata Albanija ali se nije srušila; da su nemački gubici beznačajni; da je veliki broj Beograđana pod šatorima u okolini grada u strahu od bombardovanja i to najviše od Torlaka do Avale; da stanovništvo misli da je bombardovanje znak za savezničku invaziju, zbog čega je omladina otišla da se priključi odredima Mihailovića; da kada se videlo da od invazije nema ništa „nastala je reakcija pojačana velikim brojem žrtava, štetom i činjenicom da se to desilo na Uskrs"; da nemačka propaganda nastoji da ukaže kako su to učinili srpski prijatelji, da je bombardovanje tražio Tito koji šteti hrvatske i ruši srpske gradove; da i pored svega Mihailović ima najveći ugled u narodu; i za njega je 90% naroda.⁸⁵

⁸⁴ AJ, EV, grada preuzeta iz arhiva SMIP-a, Jugoslovenske trupe na Bliskom Istoku, iz MIP-a Pov.Br. 1685. U štabu odeljka Vrhovne komande Pov. Ob.O.Br. 4390.

⁸⁵ AJ, 103-84-326, Pov.br. 231. U MIP-u POV.Br. 1956. U ambasadi u Ankari Pov.Br. 367 od 22. juna 1944. Isto: AJ, 103-160-582.

Potom su vesti o bombardovanju Beograda dobijene i preko Carigrada odakle je Luković 19. maja 1944. izvestio MIP o dolasku lica o kome je izvestio u izveštaju Pov. Br. 256 od 11. oktobra 1943. i od koga su dobijene vesti: da je Beograd prvi put bombardovan 16. aprila 1944. te drugi put 17. aprila; da je najviše žrtava bilo prilikom prvog bombardovanja iako je drugo bilo nesrazmerno jače; da je treće bombardovanje isključivo imalo za cilj Pančevački most; da je materijalna šteta ogromna jer su stradale zgrade, vodovod, strujovodi i kablovi, kanalizacija, itd; da je pogođena pošta na železničkoj stanici; da je potpuno uništena železnička stanica i kolosek u Zemunu; da je oštećen železnički most na Savi, dok pešački most na Savi nije oštećen; da je Pančevački most oštećen; da je mnogo oštećen aerodrom u Zemunu; da je aerodrom u Pančevu slabije bombardovan, a varoš nije; da je pogođena fabrika Ikarus u Zemunu dok fabrika Rogožarski nije; uništen je deo zgrada pivare Vajfert i deo oko Bajlonijeve pijace; da je oštećen prednji deo Hipotekarne banke; da je oštećena palata Albanija; da su oštećeni Ratnički Dom, Tehnički i Pravni fakultet, te zgrade u Knez Mihajlovoj i Kralja Milana; da su direktno pogođena Ministarstva saobraćaja, šuma i ruda; da su porodice Folksdojčera prebačene u Banat, a za komesara Beograda postavljen Dragi Jovanović; da je zbog bombardovanja građanstvo ogorčeno na saveznike i da bi to ogorčenje pojačali, „Nemci pričaju da je Tito zahvalio Saveznicima za bombardovanje Beograda“; da je oboreno deset aviona čije su se posade spasavale padobranima, a među zarobljenim pilotima su i tri crnca koji su u bolnici u Pančevu; da je za vreme bombardovanja poginulo ukupno 174 nemačka vojnika i oficira; da je na Dunavu saobraćaj potpuno obustavljen; da je razoren deo pruge Stalać-Niš; da je u Beogradu bilo suđenje visokim nemačkim privrednim funkcionerima zbog korupcije; da su srpski dobrovoljci dobro organizovani i istakli su se u borbama izbacivanja partizana iz Srbije.⁸⁶ Bombardovanje Beograda bilo je predmet i Lukovićevog izveštaja iz

⁸⁶ AJ, 103-160-582, Pov. Br. 199. Isto: AJ, 103-183-(643-644). MIP 31. maja 1944. ovaj izveštaj je uputio Jugoslovenskoj delegaciji pri savetodavnom odboru u Italiji, POV. Br. 1887. Ove informacije, sa više pojedinosti, štab odeljka Vrhovne komande u Kairu (potpukovnik Kosta Simić) 16. juna 1944. dostavio je Vojnom izaslaniku u Lisabonu. Beograd je prvi put bombardovan u podne 16. aprila i da je broj mrtvih ispod 2.000; da je drugo bombardovanje 17. aprila bilo jače; da je treće imalo za cilj Pančevački most koji je oštećen prilikom bombardovanja i da su materijalne štete velike; da je pogođen vodovod i strujovod; da je bila pogođena i železnička stanica; da je oštećen železnički most na Savi; da je oštećen Zemunski aerodrom; da je aerodrom u Pančevu slabije bombardovan, a sam grad nije pretrpeo štete; da je pogođena fabrika Ikarus u Zemunu, da je oštećena fabrika Šumadija u Miloša Velikog, takođe oštećena fabrika hartije Milana Vape, dok su uništene fabrika Mačva, raniji Progres, kao i pomoćne zgrade pivare Vajfert; da su oštećene zgrada Državne hipotekarne banke, zgrada osiguravajućeg društva Jugoslavija, palata Albanija, Ratnički dom, zgrada Pravnog i Tehničkog fakulteta; da je najviše stradala Bajlonijeva pijaca, a direktno su pogođene zgrade Ministarstva saobraćaja i Ministarstva šuma i ruda; da je život u Beogradu potpuno dezorganizovan i mnogo sveta se iselilo; da je za komesara grada Beograda postavljen Dragi Jovanović; da je tek posle bombardovanja pojačana protivavionska odbrana Beograda; da je za vreme bombardovanja poginulo 174 nemačkih oficira i vojnika; da je na Dunavu saobraćaj potpuno obustavljen.

Carigrada upućenog MIP-u (Političko odeljenje) 6. juna 1944. Izvor je „jedno pismo“ upućeno iz Beograda, gde se govori o bombardovanju od 18. maja 1944, a Luković na osnovu toga piše: „Bombardovanje je bilo strahovito i trajalo je od 10 do 12,30 časova. Naročito su stradali: sedmi kvart, Pašino Brdo i okolina Vajfertove pivare. Sama pivara je uništena. Građanstvo se većinom iselilo iz Beograda”.⁸⁷

U Kairu su, u Biltenu Direkcije za informativnu službu jugoslovenske vlade, 26. maja 1944, objavljene vesti o savezničkom bombardovanju ciljeva u Jugoslaviji: „I. kada su saveznički bombarderi napali Podgoricu u Crnoj Gori poginulo je preko 2.000 stanovnika ovog našeg grada. Ova katastrofa proizilazi otud što su kuće u Podgorici male i što nisu zidane betonom, dok u isto vreme nije bilo nikakvih podruma koji bi se mogli upotrebiti kao skloništa od napada iz vazduha. Od Nemaca u Podgorici se za vreme bombardovanja nalazilo samo jedno policijsko odeljenje. II. Za vreme bombardovanja Beograda, 16 i 17 aprila, železnički most na Savi bio je teško oštećen. Uprkos grozničave aktivnosti na popravci ovog mosta, Nemcima je trebalo 19 dana da most osposobe za novi saobraćaj. Prva lokomotiva prešla je preko mosta tek 6. maja”.⁸⁸

Jugoslovenski predstavnici u Turskoj su, takođe, kod saveznika intervenisali zbog razornog bombardovanja Jugoslavije. Vojni izaslanik, general Velimir Ranosović, 31. maja 1944. je u izveštaju Ministarstvu vojske, mornarice i vazduhoplovstva ukazao: „Povodom bombardovanja Beograda, Niša i drugih gradova u Jugoslaviji odmah po mome dolasku u Ankaru preduzeo sam živu akciju kod ovdašnjih vojnih i vazduhoplovnih predstavnika Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država da se tome stane na put. Isto je učinio i Gospodin Ambasador u ovdašnjim britanskim i američkim diplomatskim krugovima. U vezi prednjeg dostavljam u prilogu /sprovodni akt i jedan ‚pro memorie‘ dostavljen britanskom

Dalje se dostavlja i izveštaj jugoslovenskog poslanstva u Stokholmu o bombardovanju Beograda: daju se ulice i kvartovi u tom delu gde su bila najveća rušenja, Dobračina, Gundulićev venac, Vašingtonova, Skadarska, Kraljice Natalije, Carice Milice, Knjeginje Ljubice, Kralja Milana, Deligradska, Višegradska, Njegoševa, Krušedolska, Prištinska, Kralja Aleksandra, Prote Mateje, Simina, bulevar Kralja Aleksandra, bulevar Vojvode Putnika, Rumunska, kraj oko Kneževog spomenika, Bajlonijeva pijaca i okolina, itd; da se broj žrtava procenjuje na oko 3.800; daje u Zemunu stradao deo oko Železničke stanice i ulica Kralja Petra i daje poginulo oko 1.200 ljudi; daje u Beogradu stradao vodovod i uređaji za električno osvetljenje; daje prilikom drugog bombardovanja stradala železnička stanica, Zemunski aerodrom, da je pogodena palata Albanija, itd; daje veliki broj građana Beograda izbegao u okolinu; da građanstvo misli daje bombardovanje znak za savezničku invaziju i daje veliki broj ljudi otišao u Mihailovićeve odrede; da nemačka propaganda ističe daje bombardovanje tražio Tito koji ruši srpske, a šteti hrvatske gradove; daje i pored svega moral naroda na visini, itd; A VII, EV, k. 161, reg. br. 56/5, Str. Ob.O.Br. 4476. U poslanstvu kraljevine Jugoslavije Pov. Br. 52 od 30. juna 1944. Isto: A VII, EV, k. 29A, reg. br. 50/6, MIP Pov.Br. 1887 od 31. maja 1944. dostavljeno štabu odeljka Vrhovne komande Ob.O.Br. 4476.

⁸⁷ AJ, 103-160-582, Pov. Br. 221.

⁸⁸ AJ, 103-84-326, Bilten br. 54.

vazduhoplovnom izaslaniku. Sličan takav ‚pro memorie‘ dostavio sam i američkom vojnom izaslaniku”.⁸⁹

Sporo savezničko napredovanje u Italiji uključilo je saveznički interes za Balkan radi destabilizacije nemačkih pozadinskih pozicija. Reč je o interesima vođenim prevashodno vojnim logikom, s ciljem da se neprijatelj spreči da koristi saobraćajne veze, da iskorištava sirovine i industrijske kapacitete i spreči izvlačenje vojnih efektiva. Američka 15. vazduhoplovna armija prebačena je iz Tunisa u Italiju sa zadatkom da bombarduje Balkan (u zimu 1944. bombardovani su fabrika avionskih delova u Mariboru, aerodrom kod Mostara, aerodrom i železnički čvor Skoplje, aerodrom Zagreb, postrojenja nafte u Rijeci i Zadru, železničke stanice Knin i Metković i pristanište Rijeka).⁹⁰ Nakon savezničkog obrazovanja ove komande u Italiji pod nazivom *Balkan Airforce (BAF)*, za čijeg je komandanta postavljen vazduhoplovni podmaršal Viljem Eliot (*William Elliot*), jugoslovenski partizanski predstavnici su kod ove komande tražili bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji.⁹¹ Iz Italije su upućivanje i ohrabrujuće vesti generalu Mihailoviću.⁹² Povlačenje nemačke grupe armija „E” sajuga Balkana i njihova razasutost po Balkanu, bila je razlog za kasnije akcije savezničkog vazduhoplovstva (operacija „*Ratweek*”). Saveznici su se o tome dogovarali sa Titom u Kazerti avgusta 1944, a početkom septembra izvedene su obimne operacije bombardovanja u Jugoslaviji, a u jesen vršeno bombardovanje Srbije, Kosova i Crne Gore.⁹³ Septembra 1944. izvršeno je i razorno bombardovanje Leskovca, što je rađeno u koordinaciji sa partizanskim vođstvom, kada je masovno stradalo i civilno stanovništvo.⁹⁴

Jugoslovenska kraljevska vlada sa generalom Mihailovićem i Saveznicima koordinirala je akciju bombardovanja o čemu govore Mihailovićeve depeše i zahtevi jugoslovenske vlade. Zahtevi za uništavanjem vojnih efektiva neprijatelja pripadaju korpusu antifašističkih stavova generala Mihailovića i

⁸⁹ A VII, EV, k. 29, reg. br. 15/4, Pov. Br. 188. U štabu komande u Kairu Ob.O.Br. 4504 od 16.juna 1944.

⁹⁰ *Savezničko bombardovanje Leskovca, n.d.*, str. XXXVI-XXXIX.

⁹¹ Vladimir Velebit je posetio zajedno sa Maklejnjom juna 1944. savezničkog vicegenerala oko dogovora o vazдушnim operacijama u Jugoslaviji koje se potom izvedene po položajima neprijatelja u Jugoslaviji oko Bihaća, Banja Luke, Knina, itd. Vladimir Velebit, *Sećanja*, Zagreb 1983, str. 231-233. Partizanski zahtevi su otvarali sumnje u političku stranu bombardovanja; *Savezničko bombardovanje Leskovca, n.d.*

⁹² Po Jovanu Đonoviću, jula 1944. iz Italije je u Alžir došao Miha Krek sa zahtevom da se Mihailoviću pošalje poruka (br. 78 od 22. jula 1944.) da su Krek i Slobodan Jovanović sada u Italiji, da je maršal Tito skrhan, da mu je štab u Bariju i na Visu pod engleskom upravom i da je general Vilson obećao da se „pogreške načinjene bombardovanjem naših varoši neće ponoviti”; Jovan Đonović, „Moje veze sa Dražom Mihailovićem sa Srednjeg Istoka”, *Glasnik SIKD „Njegoš”*, sveska 2, decembar 1958, str. 82-98.

⁹³ Milovan Dželebdžić, *n.d.*, str. 7-57.

⁹⁴ *Savezničko bombardovanje Leskovca, n.d.*

jugoslovenske vlade, a na bombardovanje se gleda i u pravcu moralnog dejstva na stanovništvo u Jugoslaviji. Nakon obraćanja Britancima i njihovog odlaganja, okreću se drugom savezniku, Amerikancima, o čemu govore kontakti u Kairu (pukovnik Putnik i major Gligorijević, Alžiru (pukovnik Radović) i Londonu (Vojni kabinet jugoslovenske vlade). Jugoslovenska vlada, nakon vesti o posledicama bombardovanja koje su govorele o masovnom stradanju civilnog stanovništva, upućuje saveznicima proteste zbog žrtava.

Summary

The Yugoslav Royal Government, General Dragoljub Mihailović and the Allied Bombardment of Targets in Yugoslavia 1942-1944

The question of the Allied bombing of targets in Yugoslavia is a topic that became usable in daily politics in the last couple of years, and which led to controversial scholarly explanations as to who instigated the bombardments. An intention of certain Yugoslav factors to seize an opportunity to secure more favourable positions in the final stage of the war within the framework of Yugoslav internal slaughtering was perceptible, and military operations were explained by a political background. Allied bombardments should be seen within the framework of general Allied war interests, as part of broader strategical planning and actions in the Balkans and in Yugoslavia. The Yugoslav Government with General Mihajlović coordinated the bombing, which is proven by Mihajlović's telegrams and demands of the Yugoslav Government. Demands for destruction of the enemy effectives belong to the set of anti-Fascist views of General Mihajlović and the Yugoslav Government, whereas the bombardment was seen as conducive to causing moral effects with the population in Yugoslavia. After addressing the British and their postponement, they turned to the other Ally, the Americans, as testified by contacts in Cairo, Algeria and London. After the news about the effects of the bombardments which reported on massive losses among the civilian population, the Yugoslav Government filed protests with the Allies because of the casualties.